

Iran–United States Relations during World War I: A ‘Transitional’ Moment Shaped by Missionary Diplomacy

Amirhesam Dashti¹ | Jafar Aghazadeh²

Abstract

Purpose: The First World War and its consequences—including famine and the presence of Russian, Ottoman, and British forces—created a context in which the United States could emerge as a new actor in Iran. Having declared its neutrality, the U.S. sought, through religious missions and consular staff, to assist the Christian population of Iran. These humanitarian efforts, alongside their charitable aspects, simultaneously paved the way for America’s political and economic influence in Iran.

Objective: The aim of this study is to examine the economic and social dimensions of United States aid to Iran during World War I and to analyze the role of American humanitarian actions in shaping the evolution of the U.S. political approach toward Iran.

Method and Approach: This research adopts a descriptive–analytical approach and, based on available historical sources, investigates the methods of relief and their consequences for Iranian society.

Findings: The findings reveal that American missionaries and diplomats, in cooperation with certain Iranians, distributed daily meals such as rice stew, soup, and rationed bread in Tehran, while their missionary houses in Azerbaijan became shelters for Christian refugees of war. After the war, the “Persian Relief Commission” was established at the initiative of the U.S. Embassy to organize aid more systematically. Furthermore, the “food-for-work” program not only alleviated the suffering of famine-stricken people but also facilitated the implementation of development projects favored by the Americans. This study demonstrates that these measures, within the framework of “Missionary diplomacy,” marked a turning point in the transformation of America’s strategy in Iran—shifting from passive cultural and religious activities to an active political role.

Keywords: Famine, American Missionaries, Missionary Diplomacy, Iran–United States Relations, World War I, Relief Commission, Armenians and Assyrians.

Citation: Dashti, A. and Aghazadeh, J. (2026). Iran–United States Relations during World War I: A ‘Transitional’ Moment Shaped by Missionary Diplomacy. *Ganjine-ye Asnad*, 35(4), 135–166. doi: 10.30484/ganj.2025.3929.2104

1. M.A. Student in History of Islamic Iran, Department of History, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.

amirhesam68.dashti@gmail.com

2. Professor in History of Islamic Iran, Department of History, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran. (Corresponding Author)

j.agazadeh@uma.ac.ir.

Copyright © 2026, NLAI (National Library & Archives of I. R. Iran). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and adapt the material for any purpose.

Ganjine-Ye Asnad

«140»

Peer-reviewed Journal | National Library & Archives of I. R. Iran, Archival Research Institute

ISSN: 1023-3652 | E-ISSN: 2538-2268

Digital Object Identifier (DOI): 10.30484/GANJ.2025.3929.2104

Indexed by Google Scholar, Researchgate, ISC, SID & Iran Journal | <http://ganjineh.nlai.ir>

Vol.: 35, No.: 4, Winter 2026 | pp: 135–166 (32) | Received: 4, Oct. 2025 | Accepted: 10, Dec. 2025

Historical research

Introduction

The famine that afflicted Iran during World War I represents one of the most significant socio-economic crises in modern Iranian history. The convergence of military conflict, foreign occupation, economic disruption, and environmental factors created conditions that severely undermined agricultural productivity and food distribution systems. These developments resulted in widespread hunger, displacement, and mortality, leaving profound social and political consequences across Iranian society.

Within this turbulent environment, foreign humanitarian actors played a notable role in alleviating suffering among famine-stricken populations. Among these actors, American missionary institutions and diplomatic representatives emerged as prominent participants in relief initiatives. Prior to the outbreak of World War I, American involvement in Iran had largely been limited to cultural, educational, and religious activities carried out through missionary institutions. However, the extraordinary humanitarian demands of the famine period expanded the scope of these activities and introduced new dimensions to American engagement in Iranian society.

This study aims to investigate the extent and nature of American humanitarian assistance during the famine years and to analyze its broader implications within the framework of diplomatic transformation. The central research question addresses whether American relief activities constituted a purely humanitarian response or whether they also contributed to the emergence of new patterns of political interaction. By examining the mechanisms through which humanitarian assistance was delivered, the research seeks to identify the processes that facilitated the transition from cultural-religious engagement to charity-oriented diplomacy.

The significance of this study lies in its attempt to reinterpret humanitarian activities as part of a broader diplomatic strategy rather than isolated philanthropic acts. Through a systematic analysis of historical evidence, the research highlights the interconnected relationship between humanitarian action and political transformation in early twentieth-century Iran.

Materials & Methods

secondary sources related to the famine during World War I in Iran. Primary materi-

als include archival documents, missionary correspondence, diplomatic reports, and contemporary narratives, which provide insight into the organization and implementation of relief efforts, while published missionary records and modern historical studies complement the analysis.

The research is guided by the framework of charity-oriented diplomacy, which interprets humanitarian activities not only as relief measures but also as instruments for expanding political influence and diplomatic networks. Qualitative thematic analysis is applied to examine organizational structures, patterns of aid distribution, cooperation with local authorities, and societal responses, enabling historically grounded conclusions within the broader context of political and diplomatic transformation.

Discussion & Result

During World War I, the collapse of central authority in Iran, combined with the military presence of Ottoman and Russian forces, transformed regions such as Urmia, Tabriz, and surrounding areas into zones of intense ethnic violence, mass displacement, and food insecurity. In this context, American Presbyterian missionaries—active in Iran since the nineteenth century—expanded their traditional educational and medical activities into large-scale relief operations. Missionary figures such as William Shedd, Harry Paddock, and Gordon Paddock, supported by American financial networks, played a central role in organizing shelters, distributing food, and providing medical care to thousands of Armenian and Assyrian refugees. Relief institutions in Urmia alone reportedly supported nearly 15,000 displaced Christians at various stages of the conflict.

Humanitarian assistance was institutionalized through transnational networks, most notably the American Commission for Armenian and Assyrian Relief (ACASR), which coordinated fundraising across the United States and Europe. Between 1915 and 1916, significant financial resources were transferred to Iran, enabling large-scale food distribution programs, including bread coupon systems that reportedly saved more than 10,000 individuals from starvation. Relief activities were not limited to food provision; they also included the establishment of orphanages, medical treatment centers, and later agricultural and infrastructural projects based on a “food-for-work” model.

However, the role of American missionaries was not confined to humanitarian relief. The study demonstrates that relief operations increasingly overlapped with diplomatic and strategic considerations. In several cases, missionary institutions cooperated with American diplomatic representatives and even engaged indirectly in political and military dynamics of the region. Following the Russian withdrawal in 1917, some missionary actors contributed to the organization and, controversially, the arming of local Christian groups for self-defense, which led to intensified ethnic conflict and long-term tensions in the region. These developments led to accusations of partiality and raised questions about the neutrality of American humanitarian actors.

Simultaneously, American relief efforts expanded into other Iranian cities, including Tabriz, Hamadan, Mashhad, and Tehran, where structured relief committees distributed food, established public kitchens, and implemented ration coupon systems. These programs were often coordinated with local elites, Iranian officials, and other foreign actors. In some cases, however, they also reflected inefficiencies, social inequalities, and unintended consequences such as inflation and health problems caused by poor food quality.

A major development during this period was the establishment of the American-Iranian Relief Commission and related transnational organizations in New York, led by figures such as Harry Pratt Judson. These institutions coordinated large-scale fundraising campaigns, reportedly mobilizing over two million dollars and substantial food supplies. Although officially framed as humanitarian initiatives, some contemporary sources and later historiography suggest that these missions also served intelligence-gathering and political purposes, particularly in relation to economic interests such as oil concessions in northern Iran.

The findings of this study indicate that American humanitarian activity during World War I in Iran functioned as a dual mechanism: on the one hand, it provided essential relief to famine-stricken populations, particularly Armenian and Assyrian communities; on the other hand, it contributed to the expansion of American institutional presence and influence in Iran. Over time, these activities marked a transition from purely missionary and educational engagement toward a form of “missionary diplomacy” or

charity-oriented diplomacy, in which humanitarian assistance became intertwined with political and strategic objectives.

Conclusion

The famine of World War I marked a critical turning point in Iran's socio-political history, causing widespread human suffering and institutional disruption. In this context, American missionary and diplomatic institutions played a significant role in relief efforts that extended beyond short-term aid and represented a transformative phase in American engagement with Iran. The shift from primarily cultural and religious activities to organized humanitarian programs led to the creation of networks through relief committees, educational institutions, and medical services, which strengthened both humanitarian support and diplomatic communication. The study demonstrates that charity-oriented diplomacy functioned as an effective framework integrating humanitarian goals with political strategies and highlights the importance of examining such interventions within their broader historical and political contexts to better understand the evolving dynamics of Iran–United States relations in the early twentieth century.

روابط ایران و آمریکا در خلال جنگ جهانی اول: نقطه «گذار» در پرتو دیپلماسی میسیونری

امیرحسام دشتی^۱ | جعفر آقازاده^۲

فصلنامه تحقیقات تاریخی
و مطالعات آرشیوی

مقاله پژوهشی

چکیده:

جنگ جهانی اول و پیامدهای آن از جمله حضور نیروهای روس، عثمانی و انگلستان، و قحطی شرایطی فراهم کرد که ایالات متحده بتواند به عنوان قدرتی نوظهور در ایران نقش آفرینی کند. این کشور که بی طرفی خود را اعلام کرده بود، از طریق میسیون‌های مذهبی و کارمندان کنسولی، به یاری مسیحیان ایران شتافت. فعالیت‌های انسان‌دوستانه آمریکا در کنار وجوه خیریه، زمینه‌ساز حضور و نفوذ سیاسی و اقتصادی این کشور در ایران شد.

هدف: بررسی ابعاد اقتصادی و اجتماعی کمک‌های ایالات متحده به ایران در خلال جنگ جهانی اول و تحلیل جایگاه اقدامات انسان‌دوستانه آمریکا در تحول رویکرد سیاسی این کشور در قبال ایران.

روش و رویکرد: پژوهش حاضر با رویکردی توصیفی-تحلیلی و برپایه منابع تاریخی موجود، شیوه‌های امداد رسانی آمریکا به ایران و پیامدهای آن بر جامعه ایران را بررسی می‌کند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد که میسیونرها و دیپلمات‌های آمریکایی، با همکاری برخی ایرانیان روزانه غذاهایی چون دمیختک، سوپ و نان کوینی در تهران توزیع می‌کردند و در آذربایجان هم خانه‌های تبلیغی خود را مأمین جنگ‌زدگان مسیحی کرده بودند. با آرام‌تر شدن جنگ «کمیسون اعانه ایران» سامان‌دهی این کمک‌ها را برعهده گرفت. هم‌چنین طرح «غذا در برابر کار» ضمن کاستن از رنج قحطی‌زدگان، امکان اجرای پروژه‌های عمرانی مدنظر آمریکایی‌ها را فراهم کرد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که این اقدامات در چارچوب «دیپلماسی میسیونری»، نقطه عطفی در تحول راهبرد آمریکا در ایران محسوب می‌شود؛ تحولی که از فعالیت‌های فرهنگی و مذهبی منفعلانه فراتر رفت و بستری برای نقش آفرینی سیاسی فعال فراهم آورد.

واژگان کلیدی: قحطی؛ میسیونرهای آمریکایی؛ دیپلماسی میسیونری؛ روابط ایران و آمریکا؛ جنگ جهانی اول؛ کمیسون اعانه؛ ارامنه و آسوریان.

استناد: دشتی، امیرحسام و آقازاده، جعفر. (۱۴۰۴). روابط ایران و آمریکا در خلال جنگ جهانی اول نقطه‌ی «گذار» در پرتو دیپلماسی میسیونری. *گنجینه اسناد*، ۳۵(۴)، ۱۳۵-۱۶۶. doi: ۱۰.۳۰۴۸۴/ganj.۲۰۲۵.۳۹۲۹.۳۱۰۴

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد ایران اسلامی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

amirhesam68.dashti@gmail.com

۲. استاد گروه تاریخ، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران (نویسنده مسئول).

j.agazadeh@uma.ac.ir

گنجینه اسناد

۱۴۰

فصلنامه علمی | سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا.ایران - پژوهشکده اسناد

شاپا (چاپی): ۱۰۲۳-۳۶۵۲ | شاپا (الکترونیکی): ۲۵۳۸-۲۲۶۸

شناسه برنمود رقمی (DOI): ۱۰.۳۰۴۸۴/GANJ.۲۰۲۵.۳۹۲۹.۳۱۰۴

نمایه در Researchgate, Google Scholar, SID, ISC و ایران ژورنال | <http://ganjineh.nlai.ir>

سال ۳۵، دفتر ۴، زمستان ۱۴۰۴ | صص: ۱۳۵-۱۶۶ (۳)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۷/۱۲ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۹/۱۹

تحقیقات تاریخی

۱. مقدمه

قحطی گسترده‌ای که در خلال جنگ جهانی اول ایران را درنوردید (ساکما، ۲۴۰/۶۷۴۵۰) یکی از سهمگین‌ترین فاجعه‌های تاریخ این سرزمین به‌شمار می‌آید. رکود اقتصادی، کمبود مواد غذایی، گرانی، فقر روزافزون، گرسنگی شدید، شیوع بیماری‌های مسری و مرگبار، جامعه ایران را درگیر کرد. این وضعیت عوامل زیادی داشت که مهم‌ترین آن نقض آشکار بی‌طرفی ایران در جنگ (ساکما، ۲۹۳/۶۱۳۸) و حضور نظامی نیروهای بیگانه در خاک ایران بود. ارتش‌های خارجی با مصادره، احتکار و غارت آذوقه و غلات، نقشی مستقیم در تشدید قحطی و نابودی بخش بزرگی از مردم ایفا کردند. منابع داخلی مانند کتب خاطرات سیاست‌مداران، گزارش‌های دولتی، روزنامه‌های وقت، و نیز گزارش‌های خارجی اطلاعات گسترده و دقیقی درباره میزان تأثیر نیروهای بیگانه در شکل‌گیری این فاجعه ثبت کرده‌اند.

باین حال، ایالات متحده آمریکا در این مقطع نقش متمایزی ایفا کرد که بیش از هرچیز متأثر از دگرگونی سیاست‌های این کشور در بستر جنگ جهانی اول بود. بررسی سیر تاریخی روابط ایران و آمریکا از دوره قاجار نشان می‌دهد که ماهیت این مناسبات در دوره پیش و پس از جنگ جهانی اول تفاوت‌های معناداری را تجربه کرده‌است. تا پیش از جنگ جهانی اول، روابط دو کشور عمدتاً در حوزه‌های فرهنگی، مذهبی و تاحدی اقتصادی تعریف می‌شد و کمتر واجد ابعاد سیاسی مستقیم بود. حضور آمریکا در ایران طی این دوره بیشتر از طریق فعالیت میسیونرهای مذهبی و اقدامات محدود فرهنگی و اقتصادی انجام می‌شد. حتی در رویدادهای حساسی چون ماجرای مورگان شوستر یا کشته‌شدن باسکرویل در تبریز، دولت آمریکا با استناد به دکترین مونرو، بر سیاست بی‌طرفی تأکید داشت و از مداخله مستقیم در امور ایران پرهیز می‌کرد (یسلسون، ۱۳۶۸، ص ۱۸۱؛ هژریان و براقی، ۱۳۹۹، صص ۱۰۹ و ۱۱۹).

با آغاز جنگ جهانی اول و وقوع قحطی در ایران، نقش آمریکا تغییر کرد. این کشور با تمرکز بر فعالیت‌های خیریه و نجات جوامع مسیحی از گرسنگی و مرگ، به شکلی از دیپلماسی خیریه‌محور روی آورد که ضمن حفظ بی‌طرفی، ابعاد اجتماعی و سیاسی قابل توجهی پیدا کرد. برخی پژوهش‌گران آغاز تغییر رویکرد آمریکا در قبال ایران را در ارتباط با محکومیت قرارداد ۱۹۱۹ ارزیابی کرده‌اند؛ ولی به‌نظر می‌رسد که اقدامات خیریه و امدادی آمریکا در قحطی زمان جنگ، شکل واقعی تغییر رفتار را نشان می‌دهد. رسانه‌های آمریکایی نیز با بازتاب بحران قحطی و انتقاد از سیاست‌های استعماری روس و بریتانیا، این نقش را برجسته کردند و زمینه‌ساز ظهور دیپلماسی میسیونری در تاریخ روابط ایران و آمریکا شدند.

پژوهش حاضر به این پرسش‌ها می‌پردازد که:
کمک‌های اقتصادی آمریکا به ایران در قحطی جنگ جهانی اول، چگونه و با کدام سازوکار انجام شده‌است؟
این کمک‌ها بیشتر در کدام شهرها انجام شده‌است؟
این کمک‌ها کدام گروه‌های مردمی را شامل می‌شده‌است؟
و در نهایت، این مقاله به دنبال پاسخ به این پرسش است که:
کمک‌های انسان‌دوستانه آمریکا به ایران چگونه به تغییر رویکرد این کشور در قبال ایران انجامیده‌است؟

فرضیه پژوهش: به نظر می‌رسد آمریکا با ایجاد کمیته اعانه در ایران، از طریق کنسول‌گری‌ها، مسیون‌های مذهبی و همچنین دانش‌آموختگان مدارس آمریکایی به قحطی‌زدگان مسیحی ایران یاری می‌رساند و مبالغی را در جریان قحطی به مردم ایران به‌ویژه اقوام مسیحی کمک می‌کند و پیامد آن این بود که نقش آمریکا در ایران متحول شد. مسیونرهای آمریکایی ساکن ایران به همراه نیروهای مدارس و بیمارستان‌های آمریکایی و با هماهنگی‌های کمیسیون اعانه تهران به ریاست لورنس کالدول^۱ وزیرمختار وقت آمریکا در تهران، نقش بسیاری در کمک به قحطی‌زدگان مسیحی ایفا کردند که دامنه آن سایر مردم ایران را نیز دربر می‌گرفت و به نوعی دیپلماسی فعال تبدیل شده بود.

پیشینه پژوهش

تاکنون بررسی جامعی درباره روابط ایران و آمریکا در دوره جنگ جهانی اول و نقش اقتصادی و سیاسی آمریکا در قحطی ایران در سال‌های جنگ جهانی اول انجام نشده‌است و ابعاد مختلف آن با رویکرد سیاسی و دیپلماسی به‌طورکامل بررسی نشده‌است. پژوهش‌گران حوزه تاریخ روابط ایران و آمریکا در پژوهش‌های خود از این کمک‌های چندمیلیون‌دلاری و دیپلماسی پرتحرک امدادی برای کمک به قحطی‌زدگان، به‌راحتی با چند جمله کوتاه عبور کرده‌اند و از منظر سیاسی به آن توجه نکرده‌اند.

البته در برخی کتاب‌ها و مقالات، به‌طورمختصر به کمک‌های مالی و غذایی آمریکا به ایران در زمان قحطی، اشاره شده‌است: مجد^۲ (۱۳۸۷) در فصلی از کتاب خود به نام قحطی بزرگ، کمک‌های مالی آمریکا به ایران را فقط از منظر اسناد آمریکایی مطالعه کرده‌است. همچنین فلور^۳ (۱۳۹۸) در کتاب تاریخ نان در ایران، در گزاره‌هایی کوتاه به کمک‌های غذایی آمریکا به مردم مسیحی و یهودی ایران اشاره کرده‌است. میروشینیکوف^۴ (۱۳۴۴) در کتاب خود با عنوان *ایران در جنگ جهانی اول* بیان کرده‌است که کمیته‌ای

1. Johannes Lawrence Caldwell

۲. مجد، محمدقلی. (۱۳۸۷). قحطی بزرگ.

(محمد کریمی، مصحح). تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.

۳. فلور، ویلم. (۱۳۹۸). تاریخ نان در ایران.

(صباکارخیر، مترجم). تهران: ایران‌شناسی.

۴. میروشینیکوف، ل. ی. (۱۳۴۴). ایران در

جنگ جهانی اول. (چ ۲). (علی دخانیان،

مترجم). تهران: فرزانه.

از طرف آمریکا برای کمک به قحطی‌زدگان شکل گرفت؛ ولی هدف اصلی آمریکا از این کمک‌ها، جلب توجه ایران برای دستیابی به نفت شمال ایران بود. یسلسون (۱۳۶۸)^۱ در کتاب *تاریخ روابط سیاسی ایران و آمریکا* به بخش‌هایی از کمک‌های آمریکا به ایران اشاره کرده و حضور کمیسیونی از آمریکا در ایران را توضیح داده‌است. روشن (۱۳۹۵)^۲ در مقاله «روابط ایران و آمریکا در دوره قاجار» به تشکیل کمیته اعانه آمریکا اشاره کرده‌است. ترابی (۱۳۷۰)^۳ نیز در مقاله‌ای با نام «نگاهی به وضعیت ارزاق در ایران در سال‌های جنگ جهانی اول» به نقش نیروهای خارجی در بحران ارزاق اشاره‌ای کوتاه داشته‌است. هم‌چنین بسیاری از مقالات و کتاب‌های دیگر هم عموماً به نقش سیاسی کشورهای بیگانه در بحران قحطی ایران پرداخته‌اند؛ ولی هیچ‌یک از آن‌ها نقش اقتصادی این کشورها در بحران قحطی را بررسی نکرده‌اند؛ بنابراین، پژوهش حاضر با رویکردی توصیفی و تحلیلی، درصدد است تا ماهیت، گستره و سازوکار کمک‌های اقتصادی آمریکا به ایران را بررسی کند و نقش این کمک‌ها در تحول دیپلماسی آمریکا را تحلیل کند. تمرکز پژوهش حاضر بر سازوکارهای کمک‌رسانی، شامل کمیته اعانه، کنسول‌گری‌ها، میسیون‌های مذهبی و مدارس آمریکایی، و تأثیر آن بر تغییر رفتار سیاسی آمریکا در ایران است؛ امری که در پژوهش‌های پیشین کمتر به صورت جامع و نظام‌مند به آن توجه شده‌است. بدین ترتیب، پژوهش حاضر ضمن تکمیل خلأهای موجود در پیشینه مطالعاتی، چارچوبی منسجم برای تحلیل تأثیر اقتصادی و سیاسی کمک‌های آمریکا در قحطی جنگ جهانی اول ارائه می‌دهد.

۲. کمک‌های میسیونرهای آمریکایی به ارامنه و آسوریان آذربایجان در جنگ جهانی اول

هیئت‌های آمریکایی، از جمله میسیون‌ها، و مدارس و بیمارستان‌های آمریکایی، با دادن خدمات آموزشی و بهداشتی به گسترش نفوذ فرهنگی آمریکا کمک می‌کردند؛ در نتیجه حوزه فعالیت خود را علاوه بر تهران در شهرهای شمالی و غربی مانند مشهد، رشت، کرمانشاه، ارومیه، تبریز و سنندج هم گسترش دادند (بلوشر، بی‌تا، ص ۱۹۲؛ وره‌رام، ۱۳۸۵، ص ۳۹۲). مهم‌ترین بخش فعالیت آن‌ها در دوره قحطی جنگ جهانی اول، عملکرد هیئت مبلغان مسیحی کلیسای پرسبتری^۴ آمریکایی بود؛ که با کمک‌های مالی و انسان‌دوستانه، نقش متفاوتی در ایران ایفا کردند (بلوشر، بی‌تا، صص ۱۹۱-۱۹۲)؛ (Shedd, 1922, pp 178-188).

مبلغان پروتستان آمریکایی از قرن نوزدهم در شهرهای مختلف ایران فعالیت تبلیغی داشتند و در تبریز و ارومیه به عنوان میسیون غرب ایران سازمان یافتند تا به گفته خودشان پیام انجیل (اخوان، ۱۳۸۰، ص ۳۹۱) را منتشر کنند. فعالیت معمول آنان شامل آموزش،

۱. یسلسون، آبراهام. (۱۳۶۸). *تاریخ روابط سیاسی ایران و آمریکا*. (محمداقبر آرام، مترجم). تهران: امیرکبیر؛ چاپخانه سپهر.
۲. روشن، بابک. (۱۳۹۵). «روابط ایران و آمریکا در دوره قاجار». مرکز دایرةالمعارف ایران اسلامی.

۳. ترابی، سهیل. (۱۳۷۰). «نگاهی به وضعیت ارزاق در ایران در سال‌های جنگ جهانی اول». *گنجینه اسناد*، (۴-۳)، صص ۲۳-۲۴.

4. Presbyterian Church

خدمات پزشکی، و تبلیغ دین مسیحیت بود؛ ولی در شرایط بحرانی، مانند قحطی و جنگ جهانی اول، به امدادگری و حمایت از جوامع مسیحی پرداختند. با شروع جنگ جهانی اول به دلیل ناکارآمدی دولت مرکزی ایران و حضور نیروهای بیگانه، به‌ویژه عثمانی و روسیه، شمال غرب ایران به میدان نبرد تبدیل شد و تنش‌های قومی و مذهبی شدت یافت (کتاب سبز، ۱۳۳۶، ص ۲؛ میروشنیکوف، ۱۳۴۴، ص ۱۰۸). در این شرایط، مبلغان آمریکایی از جمله ویلیام شید، هری پاکارد^۲ و گوردون پادوک^۳، با داشتن پشتیبانی مالی از آمریکا، حفاظت از جان و مال مسیحیان را در ارومیه و تبریز برعهده گرفتند (نیکیتین، ۱۳۲۹، ص ۲۰۱؛ توفیق، ۱۳۸۹، ص ۱۴). آنان پناهگاه‌های میسیون‌ها را برای آسوری‌ها و ارمنی‌ها باز کردند و خدمات غذایی و پزشکی گسترده‌ای ارائه کردند (Shedd, 1922, pp 203-205). در ادامه جنگ با ورود مهاجران نسطوری از سرزمین عثمانی، تعداد پناهندگان افزایش یافت و میسیون‌های آمریکایی با استقبال و ارائه کمک‌های انسانی، از حدود پانزده هزار مسیحی در ارومیه حمایت کردند (الدر، ۱۳۳۳، ص ۷۷)؛ (Shedd, 1922, pp 180-185). در این میان تب تیفوئید نیز در ارومیه شیوع یافته بود و حتی میسیونرها را هم درگیر کرده بود. تعداد زیادی از آمریکایی‌ها از جمله همسر دکتر شید (خانم لوئیس ویلبر شید) با این بیماری جان باختند (Shedd, 1922, pp 225-230). یکی از میسیونرها موسوم به پری رنولت با این تب مبتلا شده بود، ولی به مسیحیانی که به مؤسسه مذهبی پناهنده شده بودند پیوسته مساعدت می‌کرد و در این راه جانش را از دست داد (نیکیتین، ۱۳۲۹، ص ۲۰۰). در همین زمان کمیسیونی با نام «کمیسیون آمریکایی اعانه برای ارامنه و آسوری‌ها» (ACASR)^۴ توسط ارامنه و آسوری‌های آمریکا و اروپا به‌رهبری پرسبترین رابرت اسپیر شکل گرفت تا بتواند کمک‌های مالی را به هم‌مذهبان خود در ایران ارسال کند. با تلاش‌های این روحانی و کمیسیون آمریکایی حدود ۲۳۰ هزار دلار از اکتبر ۱۹۱۵ تا دسامبر ۱۹۱۶ کمک نقدی جمع‌آوری و ارسال شد (ملک‌زاده، ۱۳۸۵، صص ۴۸ و ۴۹؛ ساعتچیان، ۱۳۹۸، ص ۱۷۸).

در ماه مه ۱۹۱۵، با افزایش فزاینده نیاز به غذا در میان جمعیت پناهندگان، میسیون‌های آمریکایی بیش از ۳۰۰۰ کوپن نان صادر کردند. این کوپن‌ها برای گروه‌هایی از یک تا سیصد نفر در دو نوبت صادر می‌شد و به‌طور منظم به‌روزرسانی می‌شد. مأموران میسیون، گهگاه بیش از پنج تن نان توزیع می‌کردند و با استفاده از کمک‌های مالی ارسال‌شده از آمریکا، جیره‌ای متشکل از نان و نمک برای پناهندگان فراهم شد. بدین ترتیب، بیش از ده هزار نفر از ارامنه، آسوریان و کلدانی‌ها از خطر گرسنگی و مرگ نجات یافتند (فلور، ۱۳۹۸، ص ۱۸۳). کمک‌هایی که میسیون از نیویورک دریافت می‌کرد بیشتر نقدی بود و

1. William Ambrose Shedd
2. Harry P. Packard
3. Gordon Paddock
4. American Committee of Armenian and Syrian Relief

آن‌ها مواد غذایی را در محل می‌خریدند؛ که این موجب افزایش بهای مواد غذایی می‌شد؛ بنابراین آن‌ها تصمیم گرفتند به‌جای تهیه مواد غذایی بهای آن را به مسیحیان ارمنی، آسوری و حتی مسلمانان محلی پرداخت کنند (Shedd, 1922, Ch. IX, pp 202-205). آمریکاییان هم‌چنین برای حفظ جان مسیحیان در جنگ تلاش‌های سیاسی زیادی می‌کردند و مکرر اعتراض خود را به مقامات ایران اعلام می‌کردند (کتاب سبز، ۱۳۳۶ق، گزارش ۲۹۷، ص ۱۲۸)؛ که البته این اعتراضات تقریباً بی‌ثمر بود؛ چراکه ایران دولت مرکزی مقتدری نداشت که حتی بتواند جان اتباع خود را در جنگ حفظ کند. آمریکایی‌ها به مقامات عثمانی نیز پیام می‌دادند که از مسیحیان پناهنده و آمریکاییان در شمال ایران حمایت کنند (ساکما، ۲۹۳/۳۸۳؛ یسلسون، ۱۳۶۸، ص ۱۸۵).

در سال ۱۹۱۷م، ایالت آذربایجان بار دیگر میزبان گروه‌های بزرگی از مهاجران ارمنی بود (ساکما، ۳۱۰/۹۲۳۰) که از ناحیه وان در ترکیه به آذربایجان و شهر ارومیه پناه آورده بودند. بسیاری از این افراد در مسیر حرکت کشته شده بودند یا بر اثر شرایط سخت جان باخته بودند؛ ولی نزدیک به ۳۰ تا ۳۵ هزار نفر توانسته بودند با وضعیتی رقت‌انگیز خود را به سلماس برسانند. ورود این گروه‌های آسیب‌پذیر، فعالیت‌های دستگاه‌های خیریه میسیون آمریکایی را بار دیگر فعال کرد. کمک‌های مالی این نهادها از آمریکا تأمین می‌شد و آن‌ها تلاش می‌کردند تا حادامکان نیازهای مهاجران را برآورده کنند (الدر، ۱۳۳۳، ص ۷۹). باوجود این حمایت‌ها، شرایط اقتصادی و اجتماعی منطقه بسیار دشوار بود. به دلیل جنگ، ناآرامی و بسته شدن راه‌ها، قحطی و گرانی شدید در ارومیه و شهرهای اطراف حاکم بود. برخی کالاها مانند قند، چای و سیگار تنها در محوطه آمریکایی‌ها یافت می‌شد، آن‌هم با قیمت بسیار زیاد و عمدتاً در دسترس مسلمانان قرار نمی‌گرفت (توفیق، ۱۳۸۹، ص ۳۴). این وضعیت نشان‌دهنده محدودیت‌های کمک‌رسانی میسیون‌ها در برابر بحران گسترده انسانی و هم‌چنین تأثیرات اجتماعی و اقتصادی سیاست‌های منطقه‌ای و جنگ بود.

۱.۱. هم‌راستابودن کمک‌های انسان‌دوستانه آمریکا با دیپلماسی این کشور

کمک‌های اقتصادی آمریکا تنها برای نجات آسوری‌ها و نسطوریان از قحطی و گرسنگی نبود؛ بلکه آمریکا در کنار این مهم سعی داشت جبهه آسوری و ارمنی را برای جنگ با ترکان مسلمان منطقه آذربایجان و عثمانی‌ها تقویت کند. میسیون‌های آمریکایی در طول جنگ تلاش کردند که بی‌طرف باقی بمانند؛ ولی درگیری گروه‌های قومی مختلف با یکدیگر و سیاست متفاوت آمریکا نسبت به گذشته باعث شد که آن‌ها بی‌طرفی خود را رها کنند؛ بنابراین دکتر ویلیام شد با اختصاص بخشی از کمک‌های مرکز خیریه آسوری

به امور نظامی، نقش مهمی در سازمان‌دهی قوای مسیحی ایفا کرد (معمدالوزاره، ۱۳۸۵، ص ۲۵؛ اخوان، ۱۳۸۰، ص ۴۰۲). در سال ۱۹۱۷، نیروهای روس به‌علت انقلاب روسیه آذربایجان را تخلیه کردند؛ در نتیجه مسیحیان بی‌پناه شدند؛ بنابراین ویلیام شد و دیگر میسیون‌های آمریکایی جدا از این که مسیحیان آسوری و ارمنی را پناه دادند با استفاده از کمک‌های ارسالی برای قحطی‌زدگان، اسلحه خریدند و آسوریان و ارمنی‌ها را برای مقابله با مردم مسلمان محلی و اکراد، مسلح کردند و به‌نوعی در کشتار مردم ارومیه توسط جیلوها و ارمنی‌ها نقش غیرمستقیم داشتند. ویلیام امبروس شد به‌سبب این اقدام مداخله‌جویانه، از سوی عثمانی‌ها و ایرانی‌ها به‌عنوان متخاصم و حتی رهبر دشمنان شناخته شد (توفیق، ۱۳۸۹، ص ۱۴؛ معمدالوزاره، ۱۳۸۵، ص ۲۵؛ اخوان، ۱۳۸۰، ص ۴۰۲)؛ و این برای نخستین‌بار بود که مبلغان آمریکایی سیاست بی‌طرفی خود را کنار گذاشته بودند و ناگزیر وارد معرکهٔ سیاسی شده بودند. حاکمیت ارومیه دربارهٔ قشون‌گیری روس و انگلیس به‌کمک آمریکا گزارشی را به تهران مخابره کرد و برای حفظ بی‌طرفی ایران بر لزوم جلوگیری از عملیات آن‌ها تأکید کرد (ساکما، ۱۸۰۱/۲۱۰). هم‌چنین محتشم‌السلطنه که در آن زمان در تبریز به‌سر می‌برد، طی دیداری با کنسول ایالات متحدهٔ آمریکا، خواستار پرهیز آن دولت از هرگونه مداخله در مسلح‌سازی ارامنه و آسوریان ارومیه شد و طی تلگرافی به رئیس‌الوزرا بر مذاکره با کشورهای همجوار برای فراهم‌سازی سلاح و تدارک نیروی لازم برای تقویت موقعیت آذربایجان تأکید کرد (ساکما، ۷۱۵/۲۱۰). در تابستان ۱۹۱۸ با ورود دوبارهٔ ارتش عثمانی به ارومیه (ساکما، ۷۱۳۸/۲۴۰) و اوضاع نابه‌سامان جنگ، مبلغان آمریکایی و جمعیت مسیحی به سرزمین‌های جنوب‌تر ایران و همدان پناه بردند. گزارش‌ها نشان می‌دهد که حدود هشتاد هزار ارمنی و آسوری به همدان فرار کردند که شرایط ناگواری را رقم می‌زد (ساکما، ۳۶۸۳/۲۹۳). این تعداد انبوه پناه‌جو باعث شد که لورنس کالدول وزیرمختار آمریکا در ایران و گوردون پادوک سرکنسول تبریز روزهای سختی را داشته باشند. باتوجه‌به شرایط سخت مسیحیان در آذربایجان و درگیری‌های قومی که اتفاق افتاد، آمریکا با موافقت ایران تصمیم گرفت که آن‌ها را از ایران خارج کند و پناهجویان بعد از مدتی به بغداد مهاجرت داده شدند (Shedd, 1922, pp 210-215)؛ (ساعتچیان، ۱۳۹۸، ص ۱۸۱). در مسیر فرار میسیون‌های آمریکایی و پناهجویان مسیحی، عثمانی تعدادی از این مبلغان را دستگیر و زندانی کرد (نیکیتین، ۱۳۲۹، ص ۲۵۴؛ دیگر و همکاران، ۱۳۷۸، ص ۶۱).

حدود یک سال پس از پایان جنگ، در فوریهٔ ۱۹۱۹ دکتر پاکارد همراه خانوادهٔ خود به ارومیه بازگشت و با احتیاط درصدد بازتأسیس خانهٔ تبلیغ آمریکایی‌ها برآمد. این احتیاط

به دلیل آن بود که آمریکایی‌ها در قتل عام مسلمانان با دول متخاصم همکاری کرده بودند. همان‌طور که پیشتر اشاره شد ایالات متحده و بریتانیا باهم متحد بودند و بریتانیایی‌ها از آمریکایی‌ها خواسته بودند که تعدادی از مسیحیان را برای جنگ با عثمانی مسلح کنند. مبلغان مذهبی در اقدامی نادرست این کار را انجام دادند و در مبارزه‌ای شرکت کردند که به کشتار تعدادی از مسلمانان انجامید. یکی از نخستین اقدامات پاکارد پس از بازگشت به ارومیه جمع‌آوری نهصد مسیحی در محوطه خانه تبلیغ و تأمین آب و غذا برای آن‌ها بود؛ چراکه قحطی شدیدی دوباره آغاز شده بود و مردم از گرسنگی رنج می‌بردند (الدر، ۱۳۳۳، ص ۲۳۳؛ اخوان، ۱۳۸۰، ص ۳۹۰). مدارا و صبر مردم گرسنه ارومیه در برابر حضور مسیحیان و فعالیت‌های مذهبی آنان به اتمام رسیده بود؛ بنابراین مسلمانان و محلی‌ها، خانه تبلیغ آمریکاییان را غارت کردند و تعدادی از پناهندگان مسیحی را کشتند. ارتش ایران در پی این شورش وارد عمل شد و پاکارد و خانواده او را نجات داد؛ ولی تا مدت‌ها هیچ آمریکایی جرئت پیدا نکرد که به ارومیه پا بگذارد (اخوان، ۱۳۸۰، ص ۳۹۸). اقدامات میسیون‌های آمریکایی در ایران برای حفظ جان مسیحیان شجاعانه بود؛ ولی این تصور را به ذهن متبادر می‌کرد که مبلغان تنها به دنبال جان مسیحیان و تقویت آن‌ها در برابر مسلمانان هستند (قزوینیان، ۱۴۰۱، ص ۳۹۷). در ارومیه و تبریز میسیون‌های آمریکایی به دلیل شرایط جنگی و برای حمایت از مسیحیان در برابر مسلمانان، سعی داشتند که به مسیحیان آسوری، کلدانی و ارمنی امداد رسانی کنند و به گفته معتمدالوزاره این کمک‌ها کمتر به مردم مسلمان تعلق می‌گرفت (نیکیتین، ۱۳۲۹، ص ۲۲۲؛ معتمدالوزاره، ۱۳۸۵، ص ۲۵۳).

۱.۲. فعالیت میسیون‌ها در تبریز و دیگر شهرها

در تبریز نیز میسیون‌های آمریکایی و گوردون پادوک سرکنسول آمریکا در سال‌های جنگ برنامه‌های وسیعی را برای کمک به نیازمندان و آوارگان جنگ عملی کردند. آقای ویلسون که به عنوان رئیس انجمن خیریه ایران و نیویورک به ایران آمده بود و برای تصدی کار انطباعات مسیحی به شهر تبریز مراجعت کرده بود نقش مهمی در اجرای این برنامه‌ها داشت. عموم میسیون‌های مقیم آذربایجان در برنامه‌های وسیعی که از طرف بنگاه خدمات خیریه خاور نزدیک اجرا می‌شد شرکت می‌کردند و در تأسیس و سرپرستی یتیم‌خانه‌ها، تقسیم کمک‌های مالی و تهیه کار برای پناهندگان، خدمات گران‌بهایی به مردمان هدف ارائه می‌کردند (الدر، ۱۳۳۳، ص ۸۲). البته اقدامات کنسول‌گری آمریکا در تبریز قابل توجه نبود؛ چراکه در خرداد ۱۲۹۷ ش سربازان عثمانی با اشغال تبریز کنسول‌گری آمریکا را تصرف کردند و بیمارستان آمریکایی را غارت کردند که باعث فرار آمریکاییان فعال به تهران و

دیگر نقاط ایران شد (ساعتچیان، ۱۳۹۸، صص ۱۷۵-۱۷۶؛ روزنامهٔ چهارم، شمارهٔ ۵۶، ص ۱۴). یورش قوای عثمانی به قریهٔ قرابابا در تبریز و اخذ غله به‌عنوان وصول مالیات تنها نمونه‌ای کوچک از سیاست‌های خشن و مصادره‌گرانهٔ ارتش عثمانی برای تأمین آذوقهٔ سربازان خود در شرایط بحرانی جنگ بود. این اقدامات که غالباً با توسل به زور سرنیزه و بدون توجه به نیازهای اولیهٔ روستاییان انجام می‌شد، انبارها را از ذخایر زمستانی خالی کرد و روستاییان بی‌دفاع را در معرض قحطی شدید و فقر مطلق قرار داد (ساکما، ۲۴۰/۹۹۵۲۱)؛ ضمن این‌که ورود بیست‌هزار سپاه عثمانی به حدود سقز و بانه و اورامان در جنگ جهانی اول (ساکما، ۲۴۰/۸۲۴۷) نه‌تنها نقض آشکار بی‌طرفی ایران محسوب می‌شد، بلکه این مناطق را به صحنهٔ رویارویی مستقیم و خونین میان قوای عثمانی و نیروهای روسیهٔ تزاری بدل کرده بود. این لشکرکشی‌ها و درگیری‌های متعاقب آن، به غارت منابع محلی، ویرانی روستاها و بروز قحطی و ناامنی گسترده‌ای منجر شد که فشار طاقت‌فرسایی را بر دوش مردم ستم‌دیدهٔ غرب و شمال غرب ایران تحمیل کرد و اقتدار دولت مرکزی را بیش‌ازپیش در این نواحی تضعیف کرد (ساکما، ۲۹۰/۵۷۸۱).

در همدان نیز دستگاه خیریهٔ میسیون‌های آمریکایی فعال شده بود (طیرانی، ۱۳۷۹، ص ۱۱). ژنرال دنسترویل در کتاب خود با اشاره به مجاعه و قحطی در ایران می‌گوید: «وقتی به همدان وارد شدیم دو مرکز مشغول مساعدت به قحطی‌زدگان بودند: یکی بانک شاهنشاهی ایران و دیگری میسیون مذهبی آمریکایی‌ها. جمعیتی را که این دو مؤسسه تحت حمایت خیریهٔ خود گرفته بودند عبارت از ضعیف‌ترین و فقیرترین سکنهٔ شهر بالغ‌بر پانزده هزار نفر می‌شدند» (دنسترویل، ۱۳۶۱، ص ۱۳۹). آمریکایی‌ها احتکار نان در همدان را از طریق خرید مقدار زیادی غله، بازگشایی نانوائی‌ها و پخش کوپن شکستند (فلور، ۱۳۹۸، ص ۱۸۹). آن‌ها مقدار زیادی گندم را با قیمت بازار می‌خریدند و با نصف قیمت به مردم می‌فروختند. آن‌ها همچنین نوزده نانوائی را بازگشایی کرده بودند تا با استفاده از همین گندم نان ارزان‌قیمت برای مردم پخت کنند و این‌گونه برای حدود ۵۰ درصد جمعیت همدان نان فراهم می‌شد؛ البته این نان به کسانی تعلق می‌گرفت که کوپن داشتند و از طریق بررسی خانه‌به‌خانه انتخاب شده بودند. این موضوع به فروشندگان محلی فشار آورد تا قیمت‌هایشان را پایین‌تر بیاورند (فلور، ۱۳۹۸، ص ۱۸۹).

نکتهٔ دیگر این‌که این کمیسیون خیریه در همدان در سال ۱۲۹۸ در دو مرحله مورد دستبرد قرار گرفت و مبالغ قابل‌توجهی از آن به سرقت رفت (طیرانی، ۱۳۷۹، صص ۱۱-۱۲). این سرقت‌ها در چند مرحله انجام شد؛ که اعتراض مقامات آمریکایی را به دنبال داشت. گزارش نصرالله خلعت‌بری به وزارت امور خارجه در موضوع اعتراض آمریکا

به سرقت‌های انجام‌شده در سفارت‌خانه و ناامنی سفارت‌خانه‌ها و پاسخ ایران مبنی بر مسئولیت‌نداشتن دولت ایران به دلیل ناامنی‌های ناشی از جنگ جهانی اول نشان‌دهنده اوج استیصال دستگاه حاکمه در برقراری نظم عمومی بود. دولت ایران در پاسخ‌های دیپلماتیک خود استدلال می‌کرد که نقض بی‌طرفی ایران و تبدیل شدن کشور به صحنه نبرد قدرت‌های بیگانه شرایطی اضطراری پدید آورده‌است که کنترل امور را از دست نیروهای امنیتی خارج کرده‌است؛ بنابراین دولت مرکزی نمی‌تواند در قبال خسارات وارده به اماکن دیپلماتیک که ناشی از هرج و مرج جنگی تحمیلی است مسئول شناخته شود یا غرامتی بپردازد (ساکما، ۲۳۳/۴۶۶).

با شروع جنگ و بروز قحطی در سال ۱۹۱۷ شهر مشهد نیز به قحطی و گرسنگی دچار شد (ساکما، ۲۱۰/۱۸۱۹). آقای لویس فیلمور اسلتین^۱ مبلغ روحانی آمریکایی در مشهد مجبور شد برای کمک به درماندگان، از مسلمانان و توانگران ایرانی و خارجی مقیم مشهد چندصد تومان جمع‌آوری کند. او با کمک کارکنان بیمارستان آمریکایی برای تهیه خوراک اهالی، دیگ‌های بزرگی را در بنای بیمارستان کار گذاشت. هر روز به هریک از نیازمندان یک کاسه سوپ با مقداری نان داده می‌شد و به تدریج هم بر عده محتاجان افزوده می‌شد. در مواقعی قریب به هزار نفر در محوطه بیمارستان آمریکایی غذا می‌خوردند. چندی بعد در اثر کثرت جمعیت چون محوطه بیمارستان گنجایش آنان را نداشت میسیون اسلتین به کمک کنسولگری انگلیس کاروان‌سرای را اجاره کرد که در آن روزانه ۱۴۰۰ نفر اطعام می‌شدند (الدر، ۱۳۳۳، ص ۷۵).

ای. ئی. داگلاس^۲ از کارکنان بیمارستان آمریکایی مشهد در نامه‌ای به کالدول وزیر مختار آمریکا، اوضاع مشهد در آن روزها را این گونه توصیف می‌کند: «پدر روحانی، ال. اف. اسلتین در مشهد در ۲۱ دسامبر می‌نویسد که قحطی در این‌جا در حال گسترش است و هر روز جلدی‌تر می‌شود. گندم اکنون پوندی شصت و پنج تومان است». همو بار دیگر در سوم ژانویه می‌نویسد: «مردم فقیر در این‌جا از نظر غذا در رنج هستند. ما شمار اندکی از آن‌ها را ظهر هر روز با پولی که از سوی دوستان داده شده اطعام می‌کنیم» (مجد، ۱۳۸۷، ص ۷۰).

۱.۳. ورود انجمن آمریکایی مبارزه با قحطی و کمک‌رسانی به ارامنه و آسوری‌ها از نیویورک به ایران و اقدامات آن‌ها

در سال ۱۹۱۸ و قبل از صلح ورسای یک کمیسیون عالی‌رتبه آمریکایی به ریاست پراد جادسون رئیس دانشگاه شیکاگو به نمایندگی از انجمن خیریه ایران و نیویورک با هدف امدادرسانی در قحطی و رسیدگی به امور ایران از سمت بغداد وارد ایران شد. درواقع این

1. L. F. Alslatin
2. A. E. Douglas

گروه خیریه بعد از دریافت گزارش‌ها از وضعیت نامساعد پناهجویان در همدان به ایران وارد شدند (موجانی، ۱۳۷۵ الف، ص ۳۷۰؛ ساعتچیان، ۱۳۹۸، ص ۱۷۹). اعضای این هیئت عبارت بودند از تعدادی پزشک، اقتصاددان، سیاست‌مدار و متخصصان کشاورزی که با خود مقدار زیادی دارو، بذر و ابزارآلات کشاورزی، اتومبیل‌های باری و سواری برای حمل‌ونقل آورده بودند (موجانی، ۱۳۷۵ الف، ص ۳۷۰؛ روزنامه‌ی چهره‌نما، سال شانزدهم، شماره ۵۸، اول محرم ۱۳۳۷، ص ۱۱). منابع آمریکایی فعالیت‌های این هیئت را مثبت ارزیابی می‌کنند و مدعی هستند که آن‌ها حدود یک میلیون دلار در نوبت‌های مختلف به قحطی‌زدگان عمدتاً مسیحی یاری رسانده‌اند (ساعتچیان، ۱۳۹۸، ص ۱۸۴؛ طیرانی، ۱۳۷۹، ص ۱۰). روزنامه‌ی چهره‌نما نیز دیدگاه بسیار خوش‌بینانه‌ای به این هیئت داشته‌است و عنوان می‌دارد که هیئت آمریکایی تنها با مقاصد خیرخواهانه و برای کمک به مردم قحطی‌زده ایران وارد کشور می‌شود و ابراز امیدواری می‌کند که آمدن این هیئت نتایج عطیه برای ایران داشته باشد (روزنامه‌ی چهره‌نما، شماره ۵۸، سال ۱۶، ص ۱۱). شاگردان مدرسه آمریکایی نیز در توزیع این کمک‌ها و اعانه به مردم از قبیل برنج و سیب‌زمینی همکاری می‌کردند (سعیدی، ۱۳۶۷، ص ۶).

اما دیدگاه‌ها درباره‌ی حضور آن کمیسیون در ایران همیشه مثبت نبوده‌است و برخی نویسندگان اهداف دیگری برای حضور این انجمن در ایران ذکر کرده‌اند. سیدمحمد کمره‌ای از رجال سیاسی دوران قاجار در این باب اظهار نگرانی می‌کند و می‌گوید که شارلاتان‌های اطراف دولت و ثوق‌الدوله ممکن است افکار عامه را خلاف حقیقت نمایش دهند (کمره‌ای، ۱۳۹۸، ص ۶۷). این کمیسیون با کاروانی متشکل از اتومبیل‌های جدید شرکت فورد به ایران آمده بود و اعضای آن در ضیافت‌های اعیانی سفارت‌های اروپایی که زیر نور چراغ‌های الکتریکی برگزار می‌شد حاضر می‌شدند؛ ولی این جزئیات از افکار عمومی مخفی نگه داشته می‌شد (قزوینیان، ۱۴۰۱، ص ۴۰۶).

باقر کاظمی (مذهب‌الدوله) از رجال سیاسی وزارت امور خارجه نیز به اهداف مأموریت این گروه شک داشته‌است و می‌گوید: «هیئتی به‌عنوان خیریه از آمریکا وارد تهران شده‌اند و رئیس آن‌ها دکتر جادسون پرفسور معروف آمریکا و رئیس دارالفنون شیکاگو می‌باشد؛ و ظاهراً به این عنوان آمده‌اند که مبالغی وجه نقد برای فقرای تهران اعانه کنند؛ ولی در باطن احتمال می‌رود که مأموریت‌های مهم دیگری داشته باشند. این میسیون در سفارت اتازونی منزل کرده و از طرف عموم طبقات از آن‌ها دیدن و مجالس دعوت مفصلی از طرف وزراء و رجال دولت و مجلس از آن‌ها شد و روی هم‌رفته خیلی اسباب رضایت آن‌ها فراهم شد» (کاظمی، ۱۳۹۰، صص ۲۳۸ و ۲۵۹). به‌نظر می‌رسد جلب‌نظر

دولت ایران برای دریافت امتیاز نفت شمال و بررسی وضعیت ایران از اهداف اصلی این گروه بوده است. علی قلی خان نبیل الدوله وزیر مختار وقت ایران در آمریکا گزارش می دهد که دکتر جادسون از اعضای اصلی بنیاد راکفلر است و شرکت استاندارد اوایل که بعدها قرارداد نفتی با ایران امضا کرد زیرمجموعه این شرکت محسوب می شد و این باعث می شد که دیدگاه ها به این هیئت کاملاً بشردوستانه نباشد. دولت آمریکا از ایشان خواسته بود که این مسافرت را برعهده بگیرد تا اطلاعات دقیق سیاسی، نظامی و اقتصادی از ایران تهیه کند. ایشان ظاهراً دارای توانمندی خاصی در این زمینه بوده است و رسیدگی به امور قحطی زدگان پوشش ظاهری بوده است (موجانی، ۱۳۷۵ الف، ص ۳۷۰). همچنین ژنرال مارشال فرمانده ارتش بریتانیا در بین النهرین، می نویسد که «... در ماه سپتامبر ۱۹۱۸ یک گروه آمریکایی که خود را انجمن مبارزه با قحطی در ایران می نامید وارد بغداد شد و من دستوراتی برای کمک به این گروه دریافت داشتم. البته من کمک کردم؛ هرچند مطمئن بودم هدف اصلی این گروه نفت بود و نه مبارزه با قحطی و گرسنگی. برخی از اعضای این میسیون واقعاً با قحطی مبارزه می کردند؛ ولی رهبران آنها پس از آمدن به ایران بلافاصله با دولت وارد مذاکره شدند و سرانجام برای کمپانی استاندارد اوایل امتیازاتی در شمال غربی ایران گرفتند. فعالیت این کمیته جاه طلبانه تر از فعالیت کمیته خیریه ایران بود» (میروشنیکوف، ۱۳۴۴، ص ۱۰۷).

روزنامه رعد با انتقاد از عملکرد آمریکایی ها در حمایت از ایران، سفر هیئت آمریکایی به ایران را بی حاصل دانست و متذکر شد که هیچ گونه صدایی از پرفسور جادسون و هیئت همراه با مشاهده اوضاع ناگوار ایران شنیده نشد (روزنامه رعد، سال ۱۰، شماره ۱۲۹، ص ۲). دولت آمریکا هیچ گونه اقدامی برای جلوگیری از اشغال ایران به دست ارتش انگلیس، روسیه و عثمانی که از عوامل اصلی قحطی در ایران بودند انجام نداد (میروشنیکوف، ۱۳۴۴، ص ۱۰۷؛ روزنامه رعد، سال ۱۰، شماره ۱۲۹، ۱۰ ذی الحجه الحرام ۱۳۳۷، ص ۲). نظراتی که در بالا به آنها اشاره شد، نشان می دهد که برای این هیئت آمریکایی نمی توان دیدگاه تماماً خیرخواهانه متصور شد. البته باید متذکر شد که بخشی از برداشت روزنامه رعد و میروشنیکوف از ورود هیئت آمریکایی به ایران، واقع گرایانه نبوده است. انتظار این که آمریکا به عنوان ناجی، ایران را از سلطه روسیه و انگلستان نجات دهد و به قحطی پایان دهد، غیرمنطقی به نظر می رسیده است. هرچند افکار عمومی آمریکا با جنبش آزادی خواهی ایرانیان همدلی داشت، ولی دور از امکان بود که آمریکا برای نجات ایران وارد تقابل خصمانه با دو قدرت بزرگ روسیه و انگلستان شود. روابط خارجی کشورهای غربی همواره حول منافع ملی آنها شکل می گرفت؛ بنابراین انتظار رفتار نجات بخش از سوی آمریکا در این

زمینه غیرواقع‌بینانه بوده است. درواقع، خواسته‌هایی که روزنامه رعد مطرح می‌کند نشانگر نداشتن درک صحیح از تحولات سیاسی کشورهاست؛ ولی باین حال به‌خوبی می‌توان دریافت که هیئت مزبور اهداف دیگری هم داشته است. ورود این هیئت در چنین سطحی نشانگر وجود مقاصدی فراتر از امداد رسانی صرف بوده است. اگر هدف اصلی این گروه تنها کمک به قحطی‌زدگان بود، این کار می‌توانست توسط هیئت‌های میسیونری و سفارت آمریکا که پیش‌تر نیز در امور مشابه فعال بودند، به‌نحو مؤثرتری انجام شود؛ چراکه آن‌ها با ایران و شرایط قحطی‌زدگان آشنایی بهتری داشتند. گزارش‌هایی که از منابع ایرانی و تحلیل‌های میروشنیکوف روسی در این نوشتار نقل شده است نیز از نوعی بی‌اعتمادی به این انجمن خیریه حکایت دارد. پس با در نظر گرفتن این موارد و تلاش قابل‌تحسین برای نجات قحطی‌زدگان، نقش‌آفرینی آمریکا در معاهده صلح ورسای، مخالفت با قرارداد ۱۹۱۹، تلاش برای کسب امتیاز نفت شمال، استخدام مجدد مورگان شوستر و سایر فعالیت‌های اقتصادی، می‌توان به این نتیجه رسید که حضور هیئت آمریکایی در ایران، حتی اگر با رویکردی خیریه‌محور بوده باشد، نشانه تغییر در استراتژی آمریکا بوده است؛ بنابراین کمک‌های قابل‌توجه آمریکا در جریان قحطی دوران جنگ جهانی اول، سرآغاز رویکردی بود که به نوعی دیپلماسی نقش‌آفرین تبدیل شد؛ به‌همین دلیل این کمیسیون غیررسمی به ایران آمد تا اطلاعات کسب کند (موجانی، ۱۳۷۵، ص ۲۶۹). آمریکا هرچند هنوز در چارچوب رقابت قدرت‌های استعماری برای بهره‌مندی بیشتر اقتصادی و سیاسی عمل می‌کرد و نه به‌عنوان رویکردی امپریالیستی، ولی این که رئیس‌جمهور آمریکا در کنفرانس صلح پاریس از خسارت‌های ناشی از جنگ برای ایران و دریافت غرامت از متفقین صحبت کرد (ذوقی، ۱۳۶۸، ص ۲۳۳) ناشی از رصد و درک اوضاع ایران با فعالیت بی‌وقفه نیروهای آمریکایی در ایران بود. به عبارت دیگر این حضور به‌منزله تلاش آمریکا برای ایفای نقش پررنگ‌تر در ایران با استفاده از دیپلماسی میسیونری و عبور از رویکرد فرهنگی-مذهبی آمریکایی‌ها در سال‌های گذشته بود. این امر به‌عنوان نقطه آغاز تغییر رویکرد آمریکا در قبال ایران و تلاش‌های این کشور در رقابت با سایر دولت‌های حاضر در ایران تلقی می‌شد. حتی شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد دولت آمریکا در مقطعی کمک‌های غذایی‌اش به ایران را به دلیل مخالفت با قرارداد ۱۹۱۹ قطع کرد؛ که این اقدام بر ماهیت پیچیده این کمک‌ها تأکید می‌کند (طیرانی، ۱۳۷۹، ص ۱۲). دیپلماسی فعال‌تر آمریکا در جنگ جهانی اول و مشارکت بیشتر در عرصه‌های بین‌المللی، آمریکا را متوجه اهمیت ایران کرد و برای دستیابی به بازارهای ایران به رقابت با قدرت‌های دیگر وارد کرد؛ به‌طوری‌که بعد از این دولت آمریکا همواره هواخواه اصل «در گشوده»^۱ بود و حقی برای

۱. Open Door Policy «اصل در گشوده» یا سیاست درهای باز: اصطلاحی است که نخستین‌بار به‌صورت رسمی در پایان قرن نوزدهم و آغاز قرن بیستم در سیاست خارجی ایالات متحده مطرح شد. این سیاست ابتدا درباره چین (۱۸۹۹-۱۹۰۰) مطرح شد؛ ولی به‌تدریج به سایر مناطق از جمله خاورمیانه و ایران نیز تعمیم یافت. در این چارچوب، سیاست آمریکا در قبال ایران بر این اصل استوار بود که هیچ قدرتی نباید امتیاز انحصاری سیاسی یا اقتصادی در ایران داشته باشد و اتباع آمریکایی باید از حقوق برابر با دیگران برخوردار باشند.

اتباع خود می‌خواست؛ درحالی‌که انگلیسی‌ها سعی داشتند به هر نحوی که هست امتیازاتی به‌دست آورند و از دخالت آمریکایی‌ها جلوگیری کنند (طلوعی، ۱۳۸۴، ص ۱۴۵).

۲. تشکیل کمیسیون اعانه در تهران و امدادرسانی‌های آن

در نظام چندقطبی دنیا تا آغاز قرن بیستم، کشور آمریکا از سیاست معروف به انزوگرایی پیروی می‌کرد؛ ولی جنگ جهانی اول، پای آمریکا را به صحنه سیاست‌های بین‌المللی باز کرد (موجانی، ۱۳۷۵ ب، ص ۱۶۲). آمریکا به‌همین دلیل به مسائل ایران و حوزه خلیج فارس علاقه نشان داد و اولین گام‌ها را جان کالدول^۲ وزیرمختار آمریکا برای دخالت در امور داخلی ایران برداشت (یسلسون، ۱۳۶۸، ص ۱۹۱). کالدول ضمن این‌که سعی کرد به موقعیت سنتی انگلیس و روس ضربه بزند، در اولین اقدام، دیپلماسی بشردوستانه را سرلوحه کار خود قرار داد. برخلاف دیدگاه ریچارد کاتم، یسلسون و شماری از پژوهش‌گران داخلی که آغاز پایان سیاست بی‌طرفی ایالات متحده و ورود رسمی آن به عرصه نفوذ سیاسی در ایران را به محکومیت قرارداد ۱۹۱۹ نسبت می‌دهند (صلاح، ۱۳۹۷، ص ۲۱)، شواهد تاریخی در پژوهش حاضر نشان می‌دهد که این چرخش سیاستی پیش‌از آن و در بستر بحران‌های انسانی ناشی از جنگ جهانی اول شکل گرفته بوده‌است. کمک‌های اقتصادی و امدادی آمریکا در جریان قحطی گسترده این دوره، نه‌تنها پاسخی به شرایط اضطراری جامعه ایران بود، بلکه به‌مثابه ابزاری کارآمد برای بازتعریف حضور آمریکا در ایران عمل کرد. این اقدامات که عمدتاً از سوی میسیون‌های مذهبی و انجمن‌های خیریه وابسته به ایالات متحده سامان می‌یافت، امکان برقراری ارتباط مستقیم با جوامع محلی، نهادهای اداری و گروه‌های اجتماعی مختلف را فراهم آورد و به‌تدریج زمینه‌ساز ورود آمریکا به عرصه تعاملات سیاسی و اجتماعی ایران شد. از این منظر، دیپلماسی میسیون‌ی و خیریه‌محور آمریکا را باید نقطه آغاز نقش‌آفرینی سیاسی آن در ایران دانست؛ نقشی که پیش‌از محکومیت رسمی قرارداد ۱۹۱۹ شکل گرفته بود و به‌تدریج به گسترش نفوذ سیاسی و اقتصادی ایالات متحده در ایران انجامید؛ بنابراین کمک به مسیحیان و آسوریان قحطی‌زده به میسیون‌های مذهبی محدود نبود و دولت آمریکا نیز در صدر نهادهای کمک‌کننده به پناهندگان مسیحی قرار داشت (روزنامه رعد، سال ۱۰، شماره ۱۲۹، ۱۰ ذی‌الحجه الحرام ۱۳۳۷، ص ۲). در جریان جنگ جهانی اول شورای عالی کشورهای متفقین در پاریس تصویب کردند که برای کمک به ممالک قحطی‌زده در جریان تخاصم بین‌المللی کمیسیون‌های ارزاق و اعانه تشکیل شود (روزنامه رعد، سال ۹، شماره ۱۰۱، ۱۰ ذی‌الحجه الحرام ۱۳۳۶ ق، ص ۴).

1. John Lawrence Caldwell

در سال ۱۹۱۵ کمیته‌ای در آمریکا شکل گرفت که بعدها کمیته اعانه خاورمیانه یا تسکین خاور نزدیک^۱ نامیده شد (فلور، ۱۳۹۸، ص ۱۸۹). در ایران نیز زیر نظر این کمیته در سال ۱۹۱۶ آمریکاییان همراه با برخی ایرانیان به ریاست جان کالدول وزیرمختار آمریکا، «کمیته اعانه ایران»^۲ را با هدف کمک به مردم آسیب‌دیده از جنگ و قحطی تأسیس کردند. این کمیته به فعالیت‌های بشردوستانه در میان مردم ایران که از مصائب جنگ و قحطی و بیماری‌های گوناگون رنج می‌بردند پرداخت؛ که این کار با مدیریت کارکنان سفارت آمریکا و با کمک مبلغان، ایرانیان متنفذ و دانش‌آموختگان مدارس آمریکایی انجام می‌شد. با شروع قحطی بار سنگین کمک‌های غذایی برای مردم به دوش میسیونرها و مبلغان آمریکایی بود؛ ولی با تشکیل این کمیته هماهنگی‌های مالی از طریق این کمیته انجام می‌شد (یسلسون، ۱۳۶۸، ص ۱۸۹). این کمیته با کمیسیونی که در داخل دولت ایران شکل گرفته بود همکاری و مساعدت می‌کرد (ساکما، ۲۹۸۶۸/۲۴۰). در سال ۱۹۱۷ توماس وودرو ویلسون^۳ رئیس‌جمهور آمریکا طی بیانیه‌ای خطاب به مردم آمریکا خاطر نشان کرد که ارامنه و آسوری‌ها در خاک ایران و عثمانی شدیداً به کمک نیاز دارند و از مردم انسان‌دوست آمریکا می‌خواهیم که با کمک‌های خود آن‌ها را از مرگ و گرسنگی نجات دهند (ملک‌زاده، ۱۳۸۵، ص ۴۴). هم‌چنین در سال ۱۹۱۷ «کمیسیون اعانه ایران و آمریکا» در نیویورک تأسیس شد تا تمام کوشش‌های تأمین مخارج کمیته مستقر در ایران را هماهنگ کند و افرادی را که در این زمینه تلاش می‌کردند تقویت کند (طیرانی، ۱۳۷۹، ص ۱۱). دکتر هاری پراد جادسون^۴ رئیس دانشگاه شیکاگو به ریاست این کمیسیون انتخاب شد و بعدها گزارش داد که ۲،۲۷۱،۵۷۰ دلار به‌اضافه چندین خروار غله برای کاشت با ماشین‌های باربری برای حمل غذا از هند به ایران ارسال شده‌است. هم‌چنین این کمیسیون نمایندگان را برای بررسی وضعیت مردم در ارومیه، خوی و سلماس به شهر خوی روانه کرد. علاوه‌براین، وزارت خارجه آمریکا صلیب سرخ را وادار کرد که مقداری از کمک‌های آن‌سوی اقیانوس خود را به ایران اختصاص دهد و طبق گزارش‌ها صلیب سرخ آمریکا حدود ۲۰۰ هزار دلار به ایران ارسال کرد و بخشی از نیروهای خود را به ایران فرستاد (یسلسون، ۱۳۶۸، ص ۱۸۹؛ کاظمی، ۱۳۹۰، ص ۵۵۴؛ طیرانی، ۱۳۷۹، صص ۱۰-۱۱).

لورنس کالدول وزیرمختار آمریکا در تهران درباره کمک‌رسانی‌های انجام‌شده در مرکز ایران این‌گونه گزارش می‌دهد: «این اقدامات به مدیریت کمیته‌ای موسوم به کمیته اعانه ایران متشکل از میسیونرهای آمریکایی مقیم و ایرانیان سرشناس انجام می‌گیرد که امضاکننده این نامه افتخار دارد رئیس آن کمیته باشد. تمام منابع مالی دریافت‌شده برای کمک‌رسانی [که] در این بخش از آمریکا ارسال شده[است]، تاکنون به مبلغ چهارصد و

1. Near East Foundation
2. PERSIAN RELIEF COMITEE
3. Thomas Woodrow Wilson
4. Harry Pratt Judson

سی و پنج هزار دلار رسیده است و تردیدی نیست که از این پس بیش از این مقدار نیز دریافت می شود. شایسته توجه است که بیش از نیمی از این مبلغ در تهران هزینه شده [است] و بیش از سی هزار نفر هر هفته اطعام می شوند. کار مشابهی نیز به کمک مسیونرهای آمریکایی در مشهد، همدان، کرمانشاه، قزوین، رشت و سلطان آباد در حال انجام است. در دو شهر نخستین که نامشان رفت کمک رسانی کاملاً گسترده است و چیزی در حدود ۹ هزار نفر روزانه اطعام می شوند. تهران به ۹ مرکز توزیع تقسیم شده [است] و از پول مربوط به آنجا با ارائه کوپن، برنج و مواد غذایی توزیع می شود. درباره نیازمندان بودن دارندگان این کوپن ها قبلاً با دقت تحقیق شده است» (FRUS, 1918, Supp. 2: Persian Relief).

اسنادی از نوشته های ایرانی نیز وجود دارد که نشان می دهد آمریکایی ها از طریق این کمیته کمک هایی به مردم تهران می کرده اند. دولت آبادی می گوید: «در ایام قحطی، تهران به حالت فلاکت آمیزی افتاده بود؛ به گونه ای که مختصر کمک آمریکاییان در جمع آوری فقرای آن شهر، بسیار بزرگ به نظر می رسید» (دولت آبادی، ۱۳۶۱، ج ۴، ص ۹۰). کحالزاده منشی سفارت آلمان در ایران نیز از آمریکایی ها و شخص آقای لورنس کالدول به نیکی یاد می کند و به نوعی گفته های آقای کالدول را تأیید می کند و می گوید: «آمریکایی ها من باب خیرخواهی در چند نقطه تهران آشپزخانه هایی ایجاد کردند که در آن ها دم پخت تهیه می شد و به قیمتی بسیار نازل به مردم می دادند و به فقرا هم به صورت مجانی پخش می شد. یکی از این آشپزخانه ها در خیابان صفی علی شاه سهراب خیابان کمال الملک بود که من به چشم خود دیدم که چگونه مردم از یکدیگر سبقت می گرفتند». او در ادامه می گوید که: این دم پخت برای مردم تهران سمی مهلک بود؛ چون مردم به خوردن این نوع غذا عادت نداشتند دچار مرض کشنده شدند و شکم های شان باد کرد و بر اثر این مرض جان خود را از دست دادند (کحالزاده، ۱۳۶۳، ص ۲۹۴). این گزارش اگرچه بازتاب دهنده بخشی از نگرانی های معاصران در قبال ناکارآمدی در امداد رسانی است، ولی میزان دقت و صحت آن نیازمند بررسی بیشتر است. در عین حال، روزنامه رعد نیز گزارشی مشابه ارائه داده و مدعی شده است که بسیاری از نیازمندان پس از خوردن این غذاها به اسهال و ضعف شدید دچار شدند (روزنامه رعد، سال نهم، شماره ۷۶، ۱۲ جمادی الاول ۱۳۳۶، ص ۱۰).

سید محمد کمره ای در زمان قحطی سرمفتش کمیسیون برنج دولت بود. این کمیسیون را دولت ایران و آمریکایی ها برای توزیع برنج شکل داده بودند. ایشان درباره یکی از جلسات می گوید: «برای تقسیم برنج بین فقراء تهران و تعیین مفتشین به جلسه ای که در خانه معین الوزاره تشکیل شده بود رفتم. کمیسیون با حضور جمعی از صاحب منصبان تشکیل و مقرر شد فقرای شهر را به قدر ۱۰ هزار نفر و هر آدمی دو من برنج به آن ها داده

شود. تعیین آن‌ها را هم نظمیه بنماید که سائل به کف [گدای خیابانی] نباشد، بیشتر از نصف مؤونه^۱ نداشته باشد، از جایی به او اعانه نرسد و آن وقت به نام او بلیط نوشته شود. هفت سرمفتش برای هفت نقطه از شهر [تعیین شد] که هریک از این سرمفتشین چند مفتش هم زیردست داشته باشد» (کمره‌ای، ۱۳۹۸، صص ۸۷ و ۹۱). مراکز خیریه برای آنکه بتوانند جیره مردم را به درستی پخش کنند و تقریباً حالت کوپنی داشته باشند، به آماری از مردم تهران نیازمند بودند. نمایندگان آن‌ها بدین ترتیب برای دستیابی به آمار افراد به در منازل مردم رفتند و کمک می‌کردند آماری برای پخش ارزاق تهیه شود. کمیته پیگیری یا نهادهای خیریه با کمک رجال داوطلب، این آمار را فراهم آوردند (کوهستانی‌نژاد، ۱۳۸۱، ص ۴۲). در یکی از این جلسات احمدشاه قاجار پنج‌هزار تومان و آمریکایی‌ها یک‌صد و هشتاد هزار تومان اعانه به این کمیسیون دادند (کمره‌ای، ۱۳۹۸، ص ۹۱).

۵. فعالیت‌های عمرانی و برنامه‌های «غذا در برابر کار» میسیونرهای آمریکایی در ایران

روش میسیونرهای آمریکایی در اجرای برنامه‌های خیریه مبتنی بر این بود که در صورت امکان در برابر کمکی که به مردم می‌کردند از آن‌ها کار بکشند. آن‌ها مردان را به راه‌سازی، و زنان را به کارهای دستی می‌گماشتند و در مقابل کار اجرتی به آن‌ها می‌دادند (نیکیتین، ۱۳۲۹، ص ۲۱۶). در تبریز کمک‌های کمیته خیریه آمریکاییان عمدتاً در قالب برنامه غذا در برابر کار ارائه می‌شد. آن‌ها با به‌کارگیری قحطی‌زدگان، به احداث سیل‌گیر، آب‌انبار بزرگ عمومی و دایر کردن کارخانه قالی‌بافی مبادرت می‌کردند. پسران و مردان خیابان‌ها و معابر شهر را تعمیر و مرمت می‌کردند و زنان در فرش‌بافی، پارچه‌بافی و ریسندگی پشم و کتان کار می‌کردند. انجام این کارها در عوض دریافت دستمزد کافی برای تهیه حداقل نیازهای زندگی بود (فلور، ۱۳۹۸، ۱۸۹؛ طیرانی، ۱۳۷۹، ص ۱۲). هم‌چنین در ارومیه میسیونرهای آمریکایی با احساناتی که از آمریکا می‌رسید به مسلمانان قحطی‌زده پول می‌دادند تا باغات مسیحیان ارومیه را حرس کنند (معتدل‌الوزاره، ۱۳۸۵، ص ۲۴۵).

اقداماتی که در جریان قحطی سال‌های جنگ جهانی اول در ایران انجام شد علاوه بر کمک به گرسنگان، جنبه عمرانی نیز پیدا کرد و در حوزه‌هایی همچون راه‌سازی، احداث بناهای عام‌المنفعه و پروژه‌های اجتماعی نمود یافت. اجرای برنامه‌های موسوم به «غذا در برابر کار» عمدتاً زیر نظر مستشاران انگلیسی بود؛ زیرا بیشتر طرح‌های عمرانی ایران در آن دوره تحت کنترل آنان قرار داشت. در این میان، گروهی از مبلغان آمریکایی به‌طور داوطلبانه به نیروهای ژنرال دنسترویل پیوستند و در مرمت جاده منتهی به بغداد مشارکت

۱. مؤونه (Mu'ūnah): مخارج، هزینه‌های ضروری، مایحتاج، به معنای قوت و آنچه انسان با آن امرارمعاش می‌کند است.

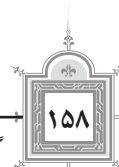
کردند. در این طرح‌ها، کارگران ایرانی بخشی از دستمزد خود را به‌شکل نقدی و بخش دیگر را به‌صورت خواروبار و مواد غذایی از آمریکایی‌ها و انگلیسی‌ها دریافت می‌کردند. ژنرال دنسترویل در خاطرات خود با قدردانی از همکاری مبلغان آمریکایی یاد می‌کند و به‌طور دقیق توضیح می‌دهد که چگونه انگلیسی‌ها برای مقابله با بحران قحطی، گروه‌هایی از کارگران جاده‌ساز را در همدان و کرمانشاه به‌کار گرفتند. به هر کارگر روزانه سه قران پرداخت می‌شد و در آغاز حدود سه‌هزار نفر به این شیوه به‌کار مشغول شدند. به‌باور مقامات انگلیسی، پرداخت کامل دستمزد به‌صورت نقدی تضمین نمی‌کرد که درآمد کارگران صرف [غذای] خانواده‌های گرسنه [شان] شود؛ از همین رو مقرر شد بخشی از مزد به‌شکل کوپن و مواد غذایی پرداخت شود. برپایه گزارش دنسترویل، معاش حدود دوهزار نفر از کارگران ایرانی به این روش تأمین می‌شد (دنسترویل، ۱۳۶۱، صص ۱۴۰-۱۴۵). در کرمانشاه نیز که روحانی آمریکایی آقای دبلیو. اف. استید و همسرش دکتر استید فعالیت داشتند به‌دلیل آشنایی به منطقه، همکاری‌هایی با دولت انگلیس برای امداد رسانی و جاده‌سازی انجام دادند. همسر میسیون استید علاوه بر خدمت به بیماران مسئولیت بسیاری از کودکان یتیم را برعهده گرفته بود. آقا و بانو استید درهای خانه خود را به روی کودکان یتیم که عده آن‌ها در کرمانشاه روبه فراوانی بود گشودند. او پس از آنکه عده یتیمان فزونی یافت، بنای مخصوصی را به یتیم‌خانه مبدل ساخته، قریب شصت کودک را در آنجا نگهداری کرد (الدر، ۱۳۳۳، ص ۷۷). در کل میسیونرهای آمریکایی بهتر از مؤسسات انگلیسی و حتی روسی امداد رسانی می‌کردند. آن‌ها برای کارهای زراعتی هم مساعده می‌دادند و کارگاه‌هایی را درست کرده بودند که زنان لباس و لحاف می‌دوختند و به کارهای بافندگی اشتغال داشتند (نیکیتین، ۱۳۲۹، ص ۲۱۷). قدرت مالی میسیون‌های روسی و انگلیسی با میسیون‌های آمریکایی قابل مقایسه نبود و آمریکایی‌ها به تمام وسایل لازم مجهز بودند (نیکیتین، ۱۳۲۹، ص ۲۲۱).

مدارس آمریکایی نیز که از دهه‌های میانی ۱۸۰۰م به‌شکل مدارس مبلغان مذهبی در تهران شکل گرفته بودند و بعدها شاگردان ایرانی را هم آموزش می‌دادند (کدی، ۱۳۸۱، ص ۹۱) در امداد رسانی به قحطی‌زدگان نقش داشتند و در این ارتباط کمیته‌های اعانه‌ای را تشکیل دادند (موجانی، ۱۳۷۵، ص ۱۵۱). در ابتدا شاگردان این مدارس برای کارهای خیریه با میسیون‌ها تشریک‌مساعی می‌کردند. شاگردان کلاس نهایی مدرسه آمریکایی تهران به مدت سه هفته از تمام وظایف تحصیلی معاف شدند تا بتوانند امداد رسانی‌های بهتری به قحطی‌زدگان داشته باشند. این جوانان با نیرویی خستگی‌ناپذیر از خانواده‌های نیازمند شهر دیدن می‌کردند و تا حد امکان احتیاجات آن‌ها را مرتفع می‌ساختند. بعدها که

مراکز جدید خیریه توسط خود مدارس آمریکایی در شهر تأسیس شد محصلان مزبور اداره آن‌ها را برعهده گرفتند. با اقدامات آن‌ها قریب به ده‌هزار کوپن در شهر توزیع شده بود و تقریباً ۵۰ هزار نفر کمک دریافت می‌کردند. عده زیادی از بیکاران در کارهای عمرانی مانند احداث خیابان به‌کار گرفته شدند و خیابانی به‌عرض ۱۲ متر از دروازه‌دولت تا گوشه کالج البرز احداث کردند. آن‌ها هم‌چنین در تسطیح زمین فوتبال و احداث عمارت معلمان مشارکت داده شدند (الدر، ۱۳۳۳، ص ۸۱).

۴. نتیجه‌گیری

بررسی گسترده فعالیت‌های میسیونرهای آمریکایی و انجمن‌های خیریه وابسته به ایالات متحده در ایران طی جنگ جهانی اول نشان می‌دهد که کمک‌های نوع‌دوستانه ارائه‌شده، فراتر از اعمال بشردوستانه ساده و صرفاً مذهبی بوده و نقش مهمی در تغییر رویکرد سیاسی آمریکا در ایران ایفا کرده‌است. این فعالیت‌ها که ابتدا به‌شکل امدادسانی به اقلیت‌های مسیحی و یهودی، به‌ویژه آرامنه و آسوری‌ها، آغاز شد، با شدت گرفتن قحطی و بحران‌های انسانی در شهرهایی مانند تهران، مشهد، تبریز، همدان، کرمانشاه و ارومیه، دامنه گسترده‌ای پیدا کرد و شامل توزیع مواد غذایی، پخت نان و دم‌پختک، ارائه سوپ و کمک‌های نقدی و غیرنقدی درمقابل کار، ایجاد مراکز خیریه و راه‌اندازی برنامه‌های آموزشی و بهداشتی شد. این کمک‌ها ابتدا بر هم‌مذهبان و هم‌دینان آمریکایی‌ها تمرکز داشت؛ ولی با گذشت زمان به جمعیت مسلمان و دیگر اقشار جامعه نیز گسترش یافت؛ که این امر نشانگر انعطاف و گستردگی اثرگذاری میسیون‌های آمریکایی بوده‌است. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های این فعالیت‌ها، اجرای برنامه‌های «غذا دربرابر کار» بود که نه‌تنها جنبه امدادی داشت، بلکه اثرات اقتصادی و اجتماعی نیز بر جامعه محلی به‌همراه داشت. مردان در پروژه‌های عمرانی مانند راه‌سازی و مرمت معابر به‌کار مشغول می‌شدند و زنان در کارگاه‌های بافندگی و فرش‌بافی فعالیت می‌کردند و کودکان و نوجوانان در فعالیت‌های آموزشی و اجتماعی مشارکت داشتند. این برنامه‌ها علاوه‌بر رفع نیازهای فوری قحطی‌زدگان، به بازتولید سرمایه انسانی، بهبود زیرساخت‌ها و ایجاد نظم اجتماعی کمک می‌کرد. شاگردان مدارس آمریکایی، به‌ویژه در تهران، با صرف هفته‌ها از تحصیل خود برای همکاری در این پروژه‌ها، نقشی حیاتی در مدیریت مراکز خیریه و توزیع کوپن‌های غذایی ایفا کردند. باین‌حال، آنچه این فعالیت‌ها را از امدادسانی صرف متمایز ساخت، ورود آشکار میسیون‌های آمریکایی به عرصه سیاسی و استراتژیک ایران بود. به‌طور ویژه، نقش ویلیام شد و مبلغان پرسبیتترین در مناطق آذربایجان و ارومیه نشان‌دهنده گذار از

مأموریت‌های صرفاً مذهبی به اقداماتی انسان‌دوستانه با ابعاد سیاسی و امنیتی بود. این افراد نه تنها به امدادرسانی پرداختند، بلکه از منابع خیریه برای حمایت از جوامع مسیحی، ایجاد تشکیلات حفاظتی و مشارکت در امور محلی بهره بردند. این عملکرد، به وضوح نشانه‌ای از تغییر در سیاست آمریکا در قبال ایران بود؛ تغییر از رویکرد فرهنگی-مذهبی منفعلانه و شکل‌گیری زمینه‌های جدید برای حضور فعال‌تر در عرصه سیاسی ایران.

تحرك آمریکا در قالب کمک‌های بشردوستانه و دیپلماسی خیریه، در کنار مشارکت در کنفرانس صلح ورسای و مخالفت با قرارداد ۱۹۱۹، نشان‌دهنده استفاده از امدادرسانی به عنوان ابزاری برای تقویت حضور سیاسی و اقتصادی در ایران بود. این اقدامات هم‌زمان با رقابت شدید با بریتانیا و روسیه، اهمیت ایران در سیاست خارجی آمریکا را برجسته کرد و به تدریج موجب شکل‌گیری رویکردی شد که در آن منافع اقتصادی و نفوذ سیاسی با فعالیت‌های انسان‌دوستانه و مذهبی در هم تنیده شدند. به طور کلی، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که فعالیت‌های مسیونرهای آمریکایی و کمک‌های خیریه آن‌ها، علاوه بر تأثیر مستقیم انسانی، نقشی مهم در تغییر جهت‌گیری سیاست خارجی آمریکا در ایران ایفا کرد. این تحولات به عنوان نقطه آغاز گذار از رویکرد منفعل فرهنگی-مذهبی به دیپلماسی فعال و نقش‌آفرین قابل تفسیر است. چنین گذاری نه تنها بر روابط بین‌الملل تأثیر گذاشت، بلکه زمینه‌ساز اقدامات بعدی آمریکا در ایران شد؛ از جمله تلاش برای کسب امتیاز نفت شمال، مدیریت رقابت قدرت‌های استعماری، و دخالت در تحولات سیاسی داخلی.

منبع

اسناد

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)

۲۱۰/۷۱۵؛ ۲۱۰/۱۸۰۱؛ ۲۱۰/۱۸۱۹؛ ۲۳۳/۴۶۶؛ ۲۴۰/۷۱۳۸؛ ۲۴۰/۸۲۴۷؛ ۲۴۰/۲۹۸۶۸؛ ۲۴۰/۴۷۴۵۰؛ ۲۴۰/۹۹۵۲۱؛ ۲۹۰/۵۷۸۱؛ ۲۹۳/۳۸۸۳؛ ۲۹۳/۶۱۳۸؛ ۳۱۰/۹۲۳۰.

کتاب

الدر، جان. (۱۳۳۳). *تاریخ مسیون آمریکایی در ایران*. (سهیل آذری، مترجم). تهران: نورجهان.

بلوشر، ویفرت فون. (بی تا). *سفرنامه بلوشر*. (کیکاوس جهاننداری، مترجم). بی جا: بی نام.

توفیق، رحمت‌الله. (۱۳۸۹). *تاریخچه ارومیه*. تهران: شیرازه.

دنسترویل، لیونل. (۱۳۶۱). *خاطرات ژنرال دنسترویل سرکویگر جنگل*. (حسین انصاری، مترجم؛ علی

دهباشی، مقدمه‌نویس). تهران: کتاب فرزاد؛ چاپ‌خانه ارژنگ.

- دولت‌آبادی، یحیی. (۱۳۶۱). *حیات یحیی*. (ج ۴). تهران: عطار.
- دیگار، ژان پیر؛ هورکاد، برنار؛ ریشار، یان. (۱۳۷۸). *ایران در قرن بیستم: بررسی اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ایران در یک‌صد سال اخیر*. (عبدالرضا [هوشنگ] مهدوی، مترجم). تهران: البرز
- ذوقی، ایرج. (۱۳۶۸). *تاریخ روابط سیاسی ایران و قدرت‌های بزرگ ۱۹۰۰-۱۹۲۵*. تهران: پازنگ.
- ساعتچیان، علی‌رضا. (۱۳۹۸). *ایرانیان از نگاه آمریکاییان: ایران عهد قاجار در روزنامه‌های آمریکا*. تهران: پارسه.
- سعیدی، خسرو. (۱۳۶۷). *زندگی‌نامه‌ی الهیار صالح*. (ایرج افشار، مصحح). تهران: طلایه.
- طلوعی، محمود. (۱۳۸۴). *حدیث نیک و بد (تاریخ پرماجرایی روابط ایران و آمریکا)*. تهران: علم.
- طیرانی، بهروز. (۱۳۷۹). *روزشمار روابط ایران و آمریکا*. تهران: مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی، وزارت امور خارجه.
- فلور، ویلم. (۱۳۹۸). *تاریخ نان در ایران*. (صبا کارخیران، مترجم). تهران: ایران‌شناسی.
- قزوینیان، جان. (۱۴۰۱). *تاریخ روابط ایران و آمریکا*. (سعید عدالت‌جو و علی فیض‌اللهی، مترجمان). تهران: کتابستان معرفت.
- کاظمی، باقر. (۱۳۹۰). *یادداشت‌هایی از زندگانی باقر کاظمی*. (ج ۱). (داوود کاظمی و منصوره اتحادیه نظام‌مافی، مصححان). تهران: تاریخ ایران.
- کتاب سبزی بی‌طرفی ایران: مراسلات و مذاکرات متعاطیه بین دولت علیه و دول خارجه از بدو وقوع جنگ بین‌الملل در سنه ... (۱۳۳۶ق). طهران: مطبعة روشنائی.
- کحل‌زاده، میرزاابوالقاسم. (۱۳۶۳). *خاطرات ایران پس از جنگ*. تهران: فرهنگ.
- کدی، نیکو. (۱۳۸۱). *ایران دوران قاجار و برآمدن رضاخان (۱۱۷۵-۱۳۰۴)*. (مهدی حقیقت‌خواه، مترجم). تهران: ققنوس.
- کمرهای، سیدمحمد. (۱۳۹۸). *روزنامه‌ی خاطرات سیدمحمد کمرهای*. (محمدجواد مرادی‌نیا، مصحح). تهران: شیرازه.
- مجد، محمدقلی. (۱۳۸۷). *قحطی بزرگ*. (محمد کریمی، مصحح). تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
- معمدالوزاره، رحمت‌الله‌خان. (۱۳۸۵). *ارومیه در محاربه‌ی عالم‌سوز*. (کاوه بیات، مصحح). تهران: شیرازه کتاب.
- ملک‌زاده دیلمقانی، توحید. (۱۳۸۵). *آذربایجان در جنگ جهانی اول؛ فجایع جیلولوق*. تبریز: اختر.
- موجانی، علی. (۱۳۷۵ الف). *بررسی مناسبات ایران و آمریکا (۱۹۲۵-۱۹۸۱)*. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- موجانی، علی. (۱۳۷۵ ب). *گزیده اسناد روابط ایران و آمریکا (۱۹۲۵-۱۹۸۱)*. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.

میروشنیکوف، لی یف ایوانوویچ. (۱۳۴۴). *ایران در جنگ جهانی اول*. (ج ۲). (علی دخیانی، مترجم). تهران: فرزانه.

نیکیتین، بازیل. (۱۳۲۹). *ایرانی که من شناختم: خاطرات و سفرنامه موسیو بازیل نیکیتین کنسول سابق روس در ایران*. (علی محمد فره‌وشی، مترجم). تهران: کانون معرفت.

ورهرام، غلامرضا. (۱۳۸۵). *نظام سیاسی و سازمان‌های اجتماعی ایران عصر قاجار*. تهران: معین.

یلسون، آبراهام. (۱۳۳۸). *تاریخ روابط سیاسی ایران و آمریکا*. (محمدباقر آرام، مترجم). تهران: امیرکبیر؛ چاپ‌خانه سپهر.

مقاله

ترابی، سهیلا. (۱۳۷۰). «نگاهی به وضعیت ارزاق در ایران در سال‌های جنگ جهانی اول». *گنجینه اسناد*، (۳-۴)، صص ۲۴-۳۳.

روشن، بابک. (۱۳۹۵). «روابط ایران و آمریکا در دوره قاجار». مرکز دایره‌المعارف ایران اسلامی.

صلاح، مهدی. (۱۳۹۷). «تحلیلی بر روابط سیاسی ایران و آمریکا از ابتدا تا جنگ جهانی دوم». *مطالعات تاریخی*، ۱۶(۶۲)، صص ۵-۲۹.

کوهستانی‌نژاد، مسعود. (۱۳۸۱). «سال دم‌پختک (قحطی سال ۱۲۹۶ ش)». *گنجینه اسناد*، ش ۴۵-۴۶، صص ۸۵-۴۰.

هژبریان، حسین؛ براقی، فضل‌الله. (۱۳۹۹). «بررسی بازخورد تحولات سیاست خارجی آمریکا در روابط با ایران براساس نظریه سازه‌نگاری». *فصل‌نامه تاریخ روابط خارجی*، ۲۱(۸۲)، صص ۱۰۹-۱۴۴.

مجموعه مقالات

اخوان، صفا. (گردآورنده). (۱۳۸۰). *ایران و جنگ جهانی اول: مجموعه مقالات سمینار* (۱۹۱۴-۱۹۱۸). تهران: وزارت امور خارجه، مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی، با همکاری انجمن ایران‌شناسی فرانسه.

روزنامه‌ها

رعد، سال نهم، شماره ۷۶، ۱۲ جمادی‌الاول ۱۳۳۶ ق.

رعد، سال نهم، شماره ۱۰۱، ۱۰ ذی‌الحجه الحرام ۱۳۳۶ ق، ص ۴.

رعد، سال دهم، شماره ۱۲۹، ۱۰ ذی‌الحجه الحرام ۱۳۳۷ ق.

چهره‌نما، سال پانزدهم، شماره ۵۶، ۱۵ شوال ۱۳۳۶ ق.

چهره‌نما، سال شانزدهم، شماره ۵۸، محرم ۱۳۳۷ ق.

English References

- Shedd, M. L. (1922). *The measure of a man: The life of William Ambrose Shedd, missionary to Persia*. (R. E. Speer, Intro.). New York: George H. Doran Company.
- United States Department of State. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1918. Supplement 2: The World War*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1933. (See section "Persian Relief").

English translation of references

Documents

- Sāzemān-e Asnād va Ketābxāneh-ye Melli-ye Irān (Sākmā) (National Library and Archives Organization of Iran):
- 210/715; 210/1801; 210/1819; 233/466; 240/7138; 240/8247; 240/29868; 240/47450; 240/99521; 290/5781; 293/3683; 293/6138; 310/9230. [In Persian]
- United States Department of State. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1918. Supplement 2: The World War*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1933. (See section "Persian Relief").

Books

- Blucher, Wipert von. (n. d.). "*Safarnāme-ye Blušer*" (Blucher's travelogue). Translated by Keykavous Jahandari. [n. p.]: n. p. [In Persian]
- Digard, Jean-Pierre; Hourcade, Bernard; & Richard, Yann. (1378/1999). "*Irān dar qarn-e bistom: Barresi-ye owzā'-e siyāsi, ejtemā'ee, eqtesādi va farhangī-ye Irān dar yek-sād sāl-e axir*" (L'Iran au xxe siècle) [Iran in the 20th century: A study of the political, social, economic and cultural situation of Iran in the last one hundred years]. Translated by Abdorreżā (Hušang) Mahdavi. Tehran: Alborz. [In Persian]
- Dowlatabadi, Yahya. (1361/1982). "*Hayāt-e Yahyā*" (The life of Yahyā) (vol. 4). Tehran: Attār. [In Persian]
- Dunster ville, Lionel. (1361/1982). "*Xāterāt-e Ženrāl Dunster ville sarkubgar-e jan-gal*" (Memoirs of General Dunster ville, the suppressor of the Jungle movement).

- Translated by Hoseyn Ansari. Introduction by Ali Dehbashi. Tehran: Ketāb-e Farzān; Čāp-xāne-ye Aržang. [In Persian]
- Elder, John. (1333/1954). *“Tārix-e misiyo-e Āmrīkāyi dar Irān”* (History of the American mission in Iran). Translated by Soheil Azari. Tehran: Nur-e Jahān. [In Persian]
- Floor, Willem. (1398/2019). *“Tārix-e nān dar Irān”* (A history of bread in Iran). Translated by Saba Karkheiran. Tehran: Irān -šenāsi. [In Persian]
- Ghazvinian, John. (1401/2022). *“Tārix-e ravābet-e Irān va Āmrīkā”* (A history of Iran-US relations). Translated by Saeed Edalatjou & Ali Feyzollahi. Tehran: Ketābestān-e Maʿrefat. [In Persian]
- Kazemi, Bagher. (1390/2011). *“Yāddāšt-hā-yi az zendegāni-ye Bāqer Kāzemi”* (Notes from the life of Bagher Kazemi) (vol. 1). Edited by Davoud Kazemi & Mansoureh Ettehadieh (Nezam-Mafi). Tehran: Tārix-e Irān . [In Persian]
- “Ketāb-e sabz: Bi-tarafi-ye Irān: Morāselāt va mozākerāt-e mota’ātiyeh beyn-e dowlāt-e ‘ellīyeh va doval-e xārejeh az badv-e voqu’-e jang-e beyn-ol-melal dar sane-ye ...”* (The green book: Iran’s neutrality: Correspondence and negotiations exchanged between the sublime government and foreign governments from the outbreak of the international war in the year ...). (1336 AH/1918). Tehran: Matbaʿe-ye Rowšanāyi. [In Persian]
- Kahhalzadeh, Mirza Abolghasem. (1363/1984). *“Xāterāt-e Irān pas az jang”* (Memoirs of Iran after the war). Tehran: Farhang. [In Persian]
- Keddie, Nikki. (1381/2002). *“Irān -e dōwṛān-e Qājār va barāmadan-e Rezā Xān (1175-1304)”* (Qajar Iran and the rise of Reza Khan (1796-1925)). Translated by Mahdi Haqiqatkah. Tehran: Qoqnus. [In Persian]
- Kamarehē, Seyyed Mohammad. (1398/2019). *“Ruznāme-ye xāterāt-e Seyyed Mohammad Kamareh’ee”* (The memoirs of Seyyed Mohammad Kamarehē). Edited by Mohammad-Javad Moradinia. Tehran: Širāzeh. [In Persian]
- Majd, Mohammadqoli. (1387/2008). *“Qahti-ye bozorg”* (The great famine). Edited by Mohammad Karimi. Tehran: Mo’assase-ye Motāle’āt va Pažuheš-hā-ye Siyāsi (Political Studies and Research Institute). [In Persian]

- Mo'tamed-ol-Vezareh, Rahmatollah Khan. (1385/2006). *"Orumiyeh dar Mohārebe-ye 'ālam-suz"* (Urmia in the world-burning war). Edited by Kaveh Bayat. Tehran: Širāzeh-ye Ketāb. [In Persian]
- Malekzadeh Deylamghani, Towhid. (1385/2006). *"Āzarbāyjān dar jang-e jahāni-ye avval; Fajāye'-e jiluluq"* (Azerbaijan in the First World War; The atrocities of Jelolooq). Tabriz: Axtar. [In Persian]
- Mojani, Ali. (1375a/1996). *"Barresi-ye monāsabāt-e Irān va Āmrikā (1925-1981)"* (A study of Iran-US relations (1925-1981)). Tehran: Mo'assese-ye Čāp va Enteshārāt-e Vezārat-e Omur-e Xārejeh (Printing and Publishing Institute of the Ministry of Foreign Affairs). [In Persian]
- Mojani, Ali. (1375b/1996). *"Gozide-ye asnād-e ravābet-e Irān va Āmrikā (1925-1981)"* (Selected documents on Iran-US relations (1925-1981)). Tehran: Mo'assaseh-ye Čāp va Enteshārāt-e Vezārat-e Omur-e Xārejeh (Printing and Publishing Institute of the Ministry of Foreign Affairs). [In Persian]
- Miroshnikov, Lev Ivanovich. (1344/1965). *"Irān dar jang-e jahāni-ye avval"* (Iran in World War I) (2nd ed.). Translated by Ali Dokhaniani. Tehran: Farzāneh. [In Persian]
- Nikitine, Basile. (1329/1950). *"Irān i ke man šenāxte-am; Xāterāt va safarnāme-ye Mosiyo Bāzil Nikitin konsul-e sābeq-e Rus dar Irān "* (The Iran that I have known; Memoirs and travelogue of Monsieur Basile Nikitine, former Russian consul in Iran). Translated by Ali-Mohammad Farrahvashi. Tehran: Kānun-e Ma'refat. [In Persian]
- Saatchian, Alireza. (1398/2019). *"Irān iyān az negāh-e Āmrikāyīān; Irān -e 'ahd-e Qājār dar ruznāme-hā-ye Āmrikā"* (Iranians through the eyes of Americans; Qajar Iran in American newspapers). Tehran: Pārseh. [In Persian]
- Saeedi, Khosro. (1367/1988). *"Zendege-nāme-ye Allāhyār Sāleh"* (Biography of Allāhyār Saleh). Edited by Iraj Afshar. Tehran: Talāyeh. [In Persian]
- Shedd, M. L. (1922). *The measure of a man: The life of William Ambrose Shedd, missionary to Persia.* (R. E. Speer, Intro.). New York: George H. Doran Company.
- Teyrani, Behrouz. (1379/2000). *"Ruzšomār-e ravābet-e Irān va Āmrikā"* (A chro-

- nology of Iran-US relations). Tehran: Markaz-e Asnād va Tārix-e Diplomāsi, Vezārat-e Omur-e Xārejeh (Estādox) (Department of Diplomatic Documents and History of the Ministry of Foreign Affairs). [In Persian]
- Toluoee, Mahmoud. (1384/2005). *“Hadis-e nik o bad (Tārix-e por-mājarā-ye ravābet-e Irān va Āmrīkā)”* (The tale of good and evil (The eventful history of Iran-US relations)). Tehran: ‘Elm. [In Persian]
- Towfigh, Rahmatollah. (1389/2010). *“Tārixçe-ye Orumiyeh”* (A brief history of Urmia). Tehran: Širāzeh. [In Persian]
- Varahram, Gholamreza. (1385/2006). *“Nezām-e siyāsi va sāzmān-hā-ye ejtemā’ee-ye Irān -e ‘asr-e Qājār”* (The political system and social organizations of Qajar Iran). Tehran: Moēen. [In Persian]
- Yeselson, Abraham. (1368/1989). *“Tārix-e ravābet-e siyāsi-ye Irān va Āmrīkā”* (United States - Persian diplomatic relations: 1883 - 1921). Translated by Mohammad-Bagher Aram. Tehran: Amir Kabir; Čāp-xāne-ye Sepehr. [In Persian]
- Zoghi, Iraj. (1368/1989). *“Tārix-e ravābet-e siyāsi-ye Irān va qodrat-hā-ye bozorg 1900-1925”* (A history of Iran’s political relations with the great powers 1900-1925). Tehran: Pāžang. [In Persian]

Articles

- Hojabrian, Hossein; & Baraghi, Fazlollah. (1399/2020). “Barresi-ye bāzxord-e tahavvolāt-e siyāsāt-e xāreji-ye Āmrīkā dar ravābet bā Irān bar asās-e nazariye-ye sāze-engāri” (Examining the feedback of US foreign policy developments in relations with Iran based on constructivist theory). *Faslnāme-ye Tārix-e Ravābet-e Xāreji* (History of Foreign Relations), 21(82), pp. 109-144. [In Persian]
- Koohestaninejad, Masoud. (1381/2002). “Sāl-e dam-poxtak (Qahti-ye sāl-e 1296 AH)” (The year of lentil stew (the famine of 1917)). *Ganjine-ye Asnād*, issue no. 45-46, pp. 40-85. [In Persian]
- Roshan, Babak. (1395/2016). “Ravābet-e Irān va Āmrīkā dar dowreh-ye Qājār” (Iran-US relations in the Qajar period). Markaz-e Dāyerat-ol-Maāref-e Irān -e Eslāmi (The Centre for the Great Islamic Encyclopaedia). [In Persian]

Salah, Mahdi. (1397/2018). “Tahlili bar ravabet-e siyāsi-ye Irān va Āmrikā az ebtā tā jang-e jahāni-ye dovvom” (An analysis of Iran-US political relations from the beginning to the Second World War). *Motāle’āt-e Tārixi* (Historical studies), 16(62), pp. 5-29. [In Persian]

Torabi, Soheila. (1370/1991). “Negāhi be vaz’eyat-e arzāq dar Irān dar sāl-hā-ye jang-e jahāni-ye avval” (A look at the food supply situation in Iran during the First World War years). *Ganjine-ye Asnād*, (3-4), pp. 24-33. [In Persian]

Article collections

Akhavan, Safa (Ed.). (1380/2001). “*Irān va jang-e jahāni-ye avval: Majmu’e-ye maqālāt-e semīnār (1914-1918)*” (Iran and the First World War: A collection of seminar papers (1914-1918)). Tehran: Vezārat-e Omur-e Xārejeh, Markaz-e Asnād va Tārix-e Diplomāsi (Estādox) (Department of Diplomatic Documents and History of the Ministry of Foreign Affairs), in collaboration with Anjoman-e Irān -šenāsi-ye Farānseh (Institut Français de Recherche en Iran). [In Persian]

Newspapers

“*Čehreh-namā*”, year 15, issue no. 56, 15 Šawwāl 1336 AH (24 July 1918). [In Persian]

“*Čehreh-namā*”, year 16, issue no. 58, Muḥarram 1337 AH (October 1918). [In Persian]

“*Ra’d*”, year 9, issue no. 76, 12 Jumādā al-Awwal 1336 AH (15 March 1918). [In Persian]

“*Ra’d*”, year 9, issue no. 101, 10 Dhū al-Ḥijjah 1336 AH (17 September 1918), p. 4. [In Persian]

“*Ra’d*”, year 9, issue no. 129, 10 Dhū al-Ḥijjah 1337 AH (6 September 1919). [In Persian]